บทที่ 2

แนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ในการดำเนินการศึกษาแนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ เพื่อเป็นแนวทางในการจัดทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ จำเป็นต้องศึกษาแนวความคิดและทฤษฎีของประเทศตะวันตก เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินการศึกษา พร้อมกับดำเนินการศึกษาแนวความคิดและทฤษฎีของประเทศไทยควบคู่กันไป เพื่อให้ทราบถึงขบวนการขั้นตอนและวิธีการ สิ่งที่คาดว่าจะได้รับจากการดำเนินการศึกษา เพื่อที่จะนำแนวความคิดและทฤษฎีดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำหรับขั้นตอนในการศึกษาของบทนี้ทางผู้ศึกษาได้แยกประเด็นศึกษาออกเป็น 4 ประเด็นด้วยกัน กล่าวคือ

1. ประเภทของโบราณสถานแห่งชาติที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ ในประเด็นการศึกษาหัวข้อนี้กล่าวถึงประเภทของโบราณสถานแห่งชาติ เพื่อให้ทราบถึงรายละเอียด ความแตกต่างและเหตุผลที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ โดยในหัวข้อนี้ได้มุ่งเน้นในประเภทการอนุรักษ์เมืองและย่านประวัติศาสตร์

2. แนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์เมือง ในประเด็นการศึกษาหัวข้อนี้กล่าวถึง แนวความคิดในการอนุรักษ์เมืองของประเทศตะวันตก และแนวความคิดในการอนุรักษ์เมืองของประเทศไทย เพื่อให้ทราบถึงวิวัฒนาการทางแนวความคิดทางด้านการอนุรักษ์ วัตถุประสงค์ นโยบายการวางแผน และการจัดทำแผนการอนุรักษ์

3. แนวความคิดทางด้านจินตภาพของเมือง ในประเด็นการศึกษาหัวข้อนี้กล่าวถึงลักษณะเฉพาะของการจำของมนุษย์ กระบวนการจำ ระบบมโนทัศน์ (Conceptual System) องค์ประกอบทางด้านจินตภาพของเมือง เพื่อให้ทราบถึงระบบการจดจำของมนุษย์ อันนำไปสู่ขบวนการเกิดจินตภาพ ซึ่งส่งผลต่อการจดจำองค์ประกอบทางด้านจินตภาพของเมือง และเป็นสิ่งที่ต้องคำนึงควบคู่กับแนวทางในการออกแบบวางผังเมืองในอนาคต

4. แนวความคิดด้านการออกแบบและวางผังเมือง ในประเด็นการศึกษาหัวข้อนี้กล่าวถึงองค์ประกอบของเมือง องค์ประกอบพื้นฐานในการออกแบบชุมชน เพื่อเป็นแนวทางในการสำรวจ ออกแบบและวางผังเมืองในอนาคต

ประเภทของโบราณสถานแห่งชาติที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์

1. การจำแนกประเภทโบราณสถานแห่งชาติ

แหล่งโบราณคดี อาคาร สถานที่ทางประวัติศาสตร์ อนุสาวรีย์ ย่านประวัติศาสตร์ เมืองประวัติศาสตร์ และแหล่งทรัพยากรวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่มีอายุยืนยาว ประกอบด้วยคุณค่าความสำคัญทางประวัติศาสตร์และศิลปะ จัดเป็นโบราณสถานอันควรแก่การนำมาพิจารณาเพื่อการอนุรักษ์และนำมาใช้ประโยชน์ร่วมสมัยในสังคมปัจจุบัน

โบราณสถานต่างๆนั้นจะมีความสำคัญแตกต่างกันออกไป โบราณสถานบางแห่งอาจมีความสำคัญถึงระดับชาติ หรือระดับโลกโดยมีการประเมินค่า (Criteria for Evaluation) เพื่อวัดระดับความสำคัญของโบราณสถานที่มีอยู่ในท้องถิ่น เพื่อการรับรู้และจัดอันดับให้เป็นโบราณสถานระดับชาติต่อไป

โบราณสถานแห่งชาติสามารถจำแนกออกเป็น 7 ประเภทดังต่อไปนี้ (นิคม มูสิกคามะ, 2532)

1. โบราณสถานสัญลักษณ์แห่งชาติ (National Historic Landmarks)

หมายถึง โบราณสถานใดก็ตาม (อาจมาในรูปแบบของอาคาร แหล่งโบราณคดี สิ่งก่อสร้างทางวิศวกรรม อนุสาวรีย์ ย่านประวัติศาสตร์ หรือรูปแบบใดก็ได้) ที่มีความสำคัญสูงสุดหากชาติขาดซึ่งโบราณสถานนั้นไปจะเป็นการสูญเสียอย่างใหญ่หลวง เนื่องจากโบราณสถานนั้น ๆ เป็นสัญลักษณ์ของชาติหรือเป็นเอกลักษณ์ของชาติ

โบราณสถานสัญลักษณ์แห่งชาติ เช่น พระบรมมหาราชวัง และวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ พระธาตุดอยสุเทพ พระธาตุพนม พระธาตุนครศรีธรรมราช เมืองสุโขทัย เมืองอยุธยา เป็นต้น

2. อนุสาวรีย์แห่งชาติ (National Historic Statues)

หมายถึง อนุสรณ์สถานที่ได้สร้างขึ้นเพื่อบุคคล หรือเรื่องราวที่ประชาชนต้องร่วมรำลึกถึงด้วยกัน อนุสาวรีย์แห่งชาติ อาจมิได้มีอายุเก่าแก่ เนื่องจากมีการจัดสร้างขึ้นภาย

หลัง แต่อนุสาวรีย์ได้เป็นตัวแทนของเรื่องราว หรือบุคคลที่สำคัญยิ่งในประวัติศาสตร์ หรือเป็นที่เคารพอย่างสูงในชาติ

อนุสาวรีย์แห่งชาติ เช่น องค์พระแก้วมรกต พระพุทธสิหิงค์ ศาลหลักเมือง เจดีย์ยุทธหัตถี อนุสาวรีย์สมเด็จพระนิยมหาราช (พระบรมรูปทรงม้า) เป็นต้น

3. อาคารสถาปัตยกรรมแห่งชาติ (National Historic Building)

หมายถึง อาคารและสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมและวิศวกรรม อันทรงไว้ซึ่งคุณค่าอย่างสูงทางศิลปกรรม สถาปัตยกรรม วิศวกรรม แสดงถึงการประดิษฐ์คิดค้นใหม่ ๆ ในยุคอดีตซึ่งมีผลต่อการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน หรือเกี่ยวกันกับบุคคลสำคัญ หรือเหตุการณ์สำคัญแห่งชาติ

อาคารสถาปัตยกรรมแห่งชาติ เช่น พระที่นั่งอนันตสมาคม สะพานปฐมบรมราชานุสรณ์ (สะพานพุทธ) สวนในพระราชวังโบราณอยุธยา สนามหลวง เป็นต้น

4. ย่านประวัติศาสตร์ (National Historic Districts)

หมายถึง พื้นที่ที่กำหนดขอบเขตได้พื้นที่หนึ่งด้วยความหนาแน่นทางสถาปัตยกรรม เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ การวางผังเมือง หรือสภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น โดยมีอาคาร สิ่งก่อสร้าง ถนนหนทาง และองค์ประกอบอื่น ๆ ให้พื้นที่รวมอยู่ด้วยทั้งสิ้น โดยรูปแบบหรือเนื้อหาเรื่องราวความสำคัญของพื้นที่นั้น ทำให้พื้นที่นั้นจัดอยู่ได้หนึ่งในลักษณะต่อไปนี้

4.1 ย่านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม (Architectural or Historic district)

4.2 ย่านประวัติศาสตร์การพาณิชย์ (Commercial district)

4.3 ย่านประวัติศาสตร์การอุตสาหกรรม (Industrial district)

4.4 ย่านประวัติศาสตร์พื้นถิ่น (Rural district)

4.5 เขตพื้นที่ทางโบราณคดี (Archaeological district)

ซึ่งย่านประวัติศาสตร์นั้น ๆ จะต้องแสดงให้เห็นถึงสาระสำคัญของพื้นที่ได้โดดเด่นยิ่งกว่าย่านประวัติศาสตร์ระดับท้องถิ่นโดยทั่วไป

ย่านประวัติศาสตร์ที่สามารถจัดเป็นย่านประวัติศาสตร์แห่งชาติ เช่น ย่านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมเกาะรัตนโกสินทร์ ย่านประวัติศาสตร์การพาณิชย์ภูเก็ต เขตพื้นที่ทาง

โบราณคดีแห่งภาพเขียนสีอำเภอพังงา เป็นต้น

5. อุทยานประวัติศาสตร์แห่งชาติ (National Historic Parks)

หมายถึง พื้นที่ที่กำหนดขอบเขตให้พื้นที่หนึ่ง ซึ่งมีเนื้อหาทางประวัติศาสตร์ องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมและวิศวกรรม รวมกับสภาพแวดล้อมทั้งที่มนุษย์สร้างขึ้น และโดยธรรมชาติอันมนุษย์ใช้งาน (เช่น แม่น้ำ หรือภูเขา ในพื้นที่นั้น) ทำให้สาระทางประวัติศาสตร์ และการควบคุม/พิทักษ์รักษาพื้นที่ประวัติศาสตร์ให้ดำรงไว้ได้ อุทยานประวัติศาสตร์ จึงสามารถครอบคลุมพื้นที่มากกว่าพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ หรือนครประวัติศาสตร์

อุทยานประวัติศาสตร์แห่งชาติ เช่น อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร เป็นต้น

6. นครประวัติศาสตร์แห่งชาติ (National Historic Cities)

หมายถึง เมืองและนคร ซึ่งยอมกำหนดขอบเขตการตั้งถิ่นฐานได้ อาจจะด้วยกำแพงเมือง คูน้ำหรือคันดิน อันแสดงถึงหลักฐานความเป็นเมืองหรือนคร ซึ่งมีแบบอย่างทางวัฒนธรรม อำนาจของผังเมือง สาระสำคัญทางประวัติศาสตร์ และองค์ประกอบของเมือง สถาปัตยกรรม วิศวกรรม ผังเมือง และชีวิตความเป็นอยู่ ซึ่งยังคงแสดงให้เห็นได้ในปัจจุบัน อันโดดเด่นและมีคุณค่ายิ่งกว่าเมืองอื่นใด

นครประวัติศาสตร์แห่งชาติ ได้แก่ เมืองสุโขทัย เมืองเชียงใหม่ เมืองเชียงแสน เป็นต้น

7. ซากโบราณสถานและแหล่งโบราณคดีประวัติศาสตร์แห่งชาติ (Trace of National Archaeology or National Historic Sites)

หมายถึง แหล่งโบราณคดีประวัติศาสตร์ และซากโบราณสถาน ซึ่งเป็นหลักฐานแสดงถึงประวัติศาสตร์อันสำคัญยิ่งของชาติในช่วงเวลานั้นในอดีต

ซากโบราณสถานและแหล่งโบราณคดีประวัติศาสตร์แห่งชาติ เช่น ซากเจดีย์หลวง จ. เชียงใหม่ ซากเมืองอยุธยา บ้านเชียง หมู่บ้านโปรตุเกส เป็นต้น

2. <u>การอนุรักษ์เมือง และย่านประวัติศาสตร์</u>

ตามที่ได้กล่าวมาข้างต้น การอนุรักษ์ได้เริ่มต้นจากการอนุรักษ์ตัววัตถุซึ่ง ได้แก่ อนุสาวรีย์ รูปปั้น รูปเคารพในศาสนา ศาลเจ้า โบสถ์ วิหาร อาคาร ฯลฯ ได้พัฒนาไปเป็นกลุ่มอาคารที่มีลักษณะเป็นย่านประวัติศาสตร์และเมืองหรือชุมชน ซึ่งเป็นการอนุรักษ์รวมกับสิ่งแวดล้อมเป็นบริเวณกว้าง แสดงให้เห็นถึงข้อมูลและให้ความรู้ ความเพลิดเพลิน และยังเป็นประโยชน์ไม่ว่าจะเป็นด้านผังเมือง ขนบธรรมเนียมประเพณี การใช้ชีวิตในสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมของพื้นที่นั้น ๆ การอนุรักษ์เขตพื้นที่ทางประวัติศาสตร์จึงเป็นสิ่งจำเป็น และมิใช่เป็นความรับผิดชอบของนักวางผังเมืองและสถาปนิก นักอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม วิศวกร นักวางแผน เจ้าหน้าที่รัฐ และนักการเมือง ผู้บริหารรัฐเท่านั้น แต่ยังต้องอาศัยความร่วมมือและความเข้าใจจากประชาชน นักท่องเที่ยว และองค์การซึ่งทำงานในด้านนี้ หรือด้านที่เกี่ยวข้อง และเพื่อคุณภาพมนุษย์ในด้านต่าง ๆ ด้วย

<u>ลักษณะของเมืองและย่านประวัติศาสตร์</u>

1. <u>เมืองประวัติศาสตร์</u> (รวมชุมชนโบราณ/ประวัติศาสตร์) Ancient/Historic Cities

เมือง หมายถึง พื้นที่ที่อาจกำหนดขอบเขตได้บริเวณหนึ่ง อันประกอบด้วยอาคาร สิ่งก่อสร้าง ในการดำเนินชีวิตของประชาชน และสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวเนื่องกับอาคาร สิ่งก่อสร้าง และการดำเนินชีวิตของประชาชนเหล่านั้น โดยพื้นที่ดังกล่าวอยู่ภายใต้ความควบคุมดูแลและการบริหารของ "ผู้ปกครอง" มีการจัดการบริหารโดยมีระบบหรือระเบียบ ในขณะที่ชุมชนจะหมายถึงพื้นที่ที่อาจกำหนดขอบเขตได้บริเวณหนึ่งเช่นกัน และอาจมีลักษณะกายภาพคล้ายคลึงกับเมือง แต่อาจมีผู้ปกครองหรือไม่ก็ได้ หากมีผู้ปกครองการบริหารถ้ามีระบบหรือระเบียบ จะเป็นไปในลักษณะที่ไม่ซับซ้อน โดยทั่วไปชุมชนมักมีขนาดเล็ก เช่น เป็นหมู่บ้านหมู่หนึ่งและในภาษาไทยบ่อยครั้งเราจะเรียกชุมชนโบราณว่า เมืองโบราณ

เมืองโบราณหรือเมืองประวัติศาสตร์เหล่านี้ จะต้องมีช่วงอายุ (Life Span) อยู่ช่วงใดช่วงหนึ่ง หรือหลายช่วงเวลาในอดีต หรือตั้งแต่ช่วงเวลาในอดีตเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

เมือง เหล่านี้มีหลายลักษณะแตกต่างกันตามขนาด เนื้อ หาทางวัฒนธรรม การตั้งถิ่นฐานและการใช้ประโยชน์ของ เมืองนั้น เช่น เมืองท่า ย่อมแตกต่างจาก เมืองศาสนา หรือ เมืองการค้า

เมืองประวัติศาสตร์ถ้าจะแบ่งตามช่วงอายุของ เมือง สามารถแบ่งออกได้ เป็น 4 ประเภท

1. <u>เมืองร้าง</u> (Abandoned/Dead Ancient/Historic City)

หมายถึง เมืองที่เจริญรุ่ง เรืองอยู่ในช่วง เวลาหนึ่งหรือหลายช่วง ก่อน จะถูกทิ้งร้างไปจนถึงปัจจุบัน อาจ เนื่องจากภัยสงครามหรือภัยพิบัติอื่น ๆ ลักษณะ เมือง เช่นนี้จะพบ มากใน เอเชียตะวันออก เฉียงใต้ เช่น นครวัด สุโขทัย และพุกาม เป็นต้น ส่วนในทวีปอื่น เช่น ทิมแกดและคาร์เธจ ในอาฟริกา ติคัล ในอเมริกากลาง และปอมเปอี ในยุโรป เป็นต้น

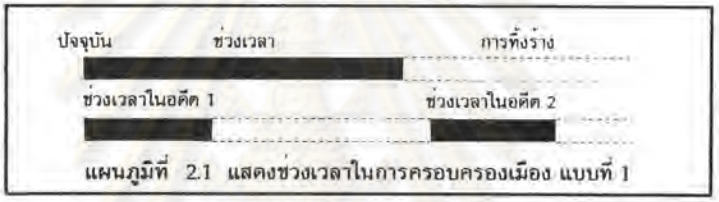

แผนภูมิที่ 2.1 แสดงช่วงเวลาในการครอบครองเมือง แบบที่ 1

เมืองลักษณะนี้สามารถคงอยู่ต่อไปได้ เรื่อย ๆ ยก เว้นแต่วัสดุและโครงสร้าง โบราณสถานที่อาจ เสื่อมโทรมไปตามกาล เวลา แต่ เนื่องจากไม่มีการใช้งานอื่น เข้าแทรกแซง เมืองลักษณะนี้จึงไม่ เสี่ยงต่ออันตรายมากนัก ต้องการ เพียงแผนงาน เพื่อการอนุรักษ์ การนำ เสนอ (Presentation) และการบำรุงรักษา ซึ่งจะต้องใช้งบประมาณสูงพอสมควร

ประโยชน์ของ เมืองลักษณะนี้ในสังคมปัจจุบัน จึง เป็นแหล่งศึกษาและท่อง เที่ยวทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่สำคัญ เนื่องจาก เนื้อ(Historic fabric) ของ เมืองยัง สมบูรณ์อยู่มาก(High Integrity)

2. <u>เมืองโบราณที่ถูกทิ้งร้าง และนำกลับมาใช้ใหม่ในยุคปัจจุบัน</u>

เนื่องจากพื้นที่ในการตั้งถิ่นฐานในปัจจุบันถูกจำกัดขึ้น จึงมีการกลับไป ตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ เมืองโบราณที่ถูกทิ้งร้างไป และการไปตั้งถิ่นฐานแบบนี้มักจะไปทำลายหลักฐาน ของ เมืองโบราณ เดิมโดยรู้ เท่าไม่ถึงการ ลักษณะนี้ส่วนใหญ่จะ เกิดอยู่ทั่วไปในทวีป เอเชีย เช่น อยุธยา เชียงใหม่ ลพบุรี โตเกียว และจ็อกจาร์กาตาร์ ในอินโดนีเซีย เป็นต้น

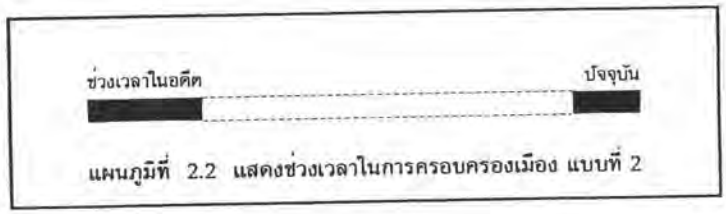

แผนภูมิที่ 2.2 แสดงช่วงเวลาในการครอบครองเมือง แบบที่ 2

เมืองในลักษณะนี้จะถูกทำลายอย่างรวดเร็วและรุนแรงจนป่าวิตก และหลักฐานจากอดีตอันเป็นมรดกของชาติอาจสูญหายไปได้โดยสิ้นเชิง ขึ้นอยู่กับระดับของการบุกรุกทำลาย ก่อนจะมีมาตรการการอนุรักษ์ยื่นมือเข้าไปช่วยเหลือ

3. <u>เมืองที่มีพัฒนาการจากอดีตมาถึงปัจจุบัน</u> (Living Ancient/Historic City)

หมายถึง เมืองโบราณ หรือเมืองประวัติศาสตร์ ที่มีการใช้งานอย่างสืบเนื่องจากอดีตมาถึงปัจจุบันโดยไม่ขาดสาย แสดงถึงความรุ่งเรือง ความตกต่ำ การฟื้นฟูและชีวิตของเมืองซึ่งพัฒนาการมาตามเวลา เมืองประเภทนี้ปรากฏอยู่ทั่วไปโดยเฉพาะในทวีปยุโรป เช่น โรม ลอนดอน ปารีส เวนิส ในตะวันออกกลาง เช่น อิสตันบูล อิสฟาฮาน ในไทย เช่น กรุงศรีอยุธยา เป็นต้น

แผนภูมิที่ 2.3 แสดงช่วงเวลาในการครอบครองเมือง แบบที่ 3

เมืองลักษณะนี้ผจญกับการเสื่อมโทรม หรือถูกทำลาย เนื้อเมืองทางประวัติศาสตร์ในหลายลักษณะ เช่น

- การขาดการนำทางเศรษฐกิจที่เหมาะสม ทำให้ประชาชนไหลออกจากเมือง ทิ้งเมืองให้เสื่อมสภาพ
- ระบบเศรษฐกิจที่คล่องเกินไป เป็นสาเหตุให้มีการรื้อถอนสิ่งก่อสร้างในอดีตลง เพื่อสร้างอาคารใหม่โดยไม่คำนึงถึงความสอดคล้อง สภาพแวดล้อม และบรรยากาศเมือง(Urban Environment)

- จำนวนประชากรที่ไม่คงที่ และสาเหตุจากความไม่สะดวกสบายในระบบจราจรและอื่น ๆ ทำให้ประชาชนหนีออกจากศูนย์กลางเมือง ทิ้งให้ศูนย์กลางเมือง ซึ่งเป็นศูนย์กลางประวัติศาสตร์ของเมืองอยู่ในลักษณะ เสื่อมสภาพ

- การปรับเมืองเก่ากับการใช้ประโยชน์ใหม่ ๆ เช่นเดียวกับ การเพิ่มปริมาณระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการสังคมหลัก เป็นผลให้รูปแบบ ลักษณะและบรรยากาศของเมืองเปลี่ยนไปเช่นกัน

4. <u>เมืองที่ถูกทิ้งร้างไปในช่วงระยะเวลาหนึ่งและถูกนำกลับมาใช้ใหม่ในยุคประวัติศาสตร์ถึงปัจจุบัน</u>

เมืองเช่นนี้จะมีหลักฐานของช่วงพัฒนาของเมือง 2 แบบ คือ ลักษณะเมืองในยุคโบราณแล้วหยุดไป ต่อมามีการกลับเข้าไปตั้งถิ่นฐานใหม่ในยุคประวัติศาสตร์ และทำให้เมืองมีพัฒนาการจากยุคประวัติศาสตร์มาถึงยุคปัจจุบัน การกลับไปตั้งถิ่นฐานใหม่ อาจจะโดยชนกลุ่มใหม่หรืออารยธรรมใหม่ เมืองประเภทนี้จะปรากฏอยู่ในทวีปยุโรป

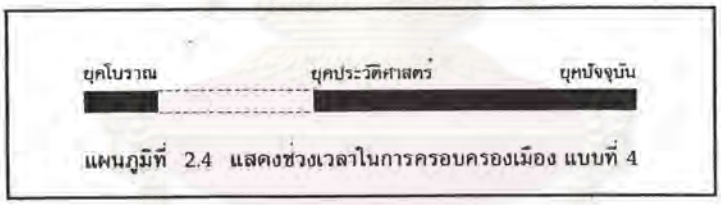

แผนภูมิที่ 2.4 แสดงช่วงเวลาในการครอบครองเมือง แบบที่ 4

<u>ย่านประวัติศาสตร์ (Historic District/Historic Center)</u>

ย่านประวัติศาสตร์ หมายถึง พื้นที่ส่วนใดส่วนหนึ่งของเมือง หรือพื้นที่ส่วนใดส่วนหนึ่งซึ่งมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์หรือโบราณคดีอันประกอบไปด้วย อาคารและองค์ประกอบทางประวัติศาสตร์ หรือแหล่งโบราณคดีหลายแหล่งรวมกันเป็นพื้นที่หนึ่ง

ในลักษณะย่านประวัติศาสตร์ที่เป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งส่วนใดของเมืองนั้น จะปรากฏอยู่ในเมืองที่มีการเปลี่ยนแปลง จนเหลือเฉพาะพื้นที่ส่วนนั้นเป็นพื้นที่ประวัติศาสตร์ของเมือง โดยส่วนใหญ่จะเป็นย่านใจกลางเมืองซึ่งเป็นย่านธุรกิจ หรือการปกครองเมือง (Historic/Architectural district) อาจเป็นย่านพักอาศัยของเมืองก็ได้

หากเราจะจำแนกประเภทของย่านประวัติศาสตร์ ตามลักษณะการใช้งานสามารถแยกออกได้

1. ย่านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม (Historic/Architectural district) เป็นบริเวณพื้นที่ที่ประกอบด้วยอาคารทางประวัติศาสตร์ ที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรมและพัฒนาการของเมือง ตัวอย่างย่านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม เช่น เกาะรัตนโกสินทร์ ย่านใจกลางเมืองสงขลา อันประกอบด้วย อาคารพาณิชย์ กำแพงเมือง จวนเจ้าเมือง วัดวาอาราม รวมเข้าด้วยกัน เป็นต้น

2. ย่านประวัติศาสตร์พาณิชยกรรม (Commercial district) เป็นบริเวณพื้นที่ที่ประกอบด้วยอาคารทางประวัติศาสตร์เชิงพาณิชย์เป็นหลักสำคัญ ตัวอย่างย่านประวัติศาสตร์พาณิชยกรรม เช่น ย่านประวัติศาสตร์พาณิชยกรรมภูเก็ต ย่านประวัติศาสตร์พาณิชยกรรมบ้านหม้อ เป็นต้น

3. ย่านประวัติศาสตร์อุตสาหกรรม (Industrial district) เป็นบริเวณพื้นที่ที่ประกอบด้วยกลุ่มอาคารหรือสิ่งก่อสร้างทางอุตสาหกรรม ที่แสดงถึงประวัติศาสตร์พัฒนาการของความเจริญทางอุตสาหกรรมต่อเศรษฐกิจประเทศ ซึ่งจะปรากฏออกมาในรูปของ หมู่บ้านอุตสาหกรรม ย่านอุตสาหกรรมของเมืองอุตสาหกรรมนั้น ๆ หรือนิคมอุตสาหกรรม เป็นต้น

4. ย่านประวัติศาสตร์ชนบท (Rural district) เป็นพื้นที่ในชนบท ที่ยังคงรักษาไว้ ซึ่งรูปแบบทางประวัติศาสตร์ของการดำเนินชีวิตในชนบท อันประกอบด้วย อาคาร บ้านเรือนในท้องถิ่น รูปแบบของพื้นที่ในการประกอบเกษตรกรรมหรือกสิกรรม ตัวอย่างของย่านประวัติศาสตร์ชนบท เช่น หมู่บ้านในชนบทอันประกอบด้วย บ้านเรือนท้องถิ่น การประกอบกิจกรรมพื้นบ้านและพื้นที่ทำไร่ทำนาในรูปแบบเช่นในอดีต หมู่บ้านชาวเขา และหมู่บ้านชาวประมง เป็นต้น

5. เขตพื้นที่ทางโบราณคดี (Archaeological district) เมื่อแหล่งโบราณคดีหลาย ๆ แหล่งมาอยู่รวมกันหรืออยู่ใกล้เคียงกัน จนสามารถกำหนดพื้นที่กว้างขวางพอประมาณหรือขนาดใหญ่ตามความเหมาะสมครอบคลุมได้พื้นที่หนึ่ง เพื่อแสดงความสัมพันธ์และความสำคัญของแหล่งโบราณคดีเหล่านั้นในเนื้อหาที่สัมพันธ์หรือต่อเนื่องกัน พื้นที่ที่กำหนดได้นั้นจัดเป็นเขตพื้นที่ทางโบราณคดีเขตหนึ่ง หากมันไม่สามารถกำหนดออกมาได้ในลักษณะเป็นเมืองโบราณ ตัวอย่างเขตพื้นที่ทางโบราณคดีที่อาจกำหนดได้ เช่น กลุ่มเตาเผาเครื่องเคลือบโบราณ อ.บ้านกรวด จ.บุรีรัมย์

กลุ่มภาพเขียนสีก่อนประวัติศาสตร์ในอ่าวพังงา เป็นต้น

การกำหนดเขตเมืองและย่านประวัติศาสตร์เพื่อการอนุรักษ์

การกำหนดขอบเขตพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ จะต้องมีการจัดทำขึ้นให้แน่ชัด เพื่อประโยชน์ในการบริหารพื้นที่ ในแง่การควบคุม การอนุรักษ์ การนำมาใช้ประโยชน์ และการบำรุงรักษา

ที่ตั้งของพื้นที่ทางประวัติศาสตร์สามารถสำเหนียกได้ง่าย เนื่องจากพื้นที่นั้นมีความหนาแน่นของอาคารทางประวัติศาสตร์ หรือองค์ประกอบของพื้นที่ปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัด แต่การกำหนดว่าพื้นที่นั้นอาณาบริเวณครอบคลุมเพียงใดนั้น จะต้องอาศัยการตัดสินใจจากลักษณะกายภาพของหลักฐานที่ปรากฏประกอบกับปัจจัยการกำหนดพื้นที่อื่น ๆ คือ ปัจจัยทางธรรมชาติ ทางการเมือง ทางประวัติศาสตร์ และทางวัฒนธรรม ทางการบริหารและการควบคุมสภาพแวดล้อม เอามารวมกันหรือตัดทอนตามความเหมาะสมจึงออกมาเป็นพื้นที่ที่ต้องการ

การกำหนดเขตพื้นที่เฉพาะส่วนหนึ่งส่วนใดของเมืองหรืออำเภอ ให้เป็นย่านประวัติศาสตร์ จะต้องคำนึงถึงเขตกรรมสิทธิ์ที่ดิน ซึ่งเป็นขอบเขตทางการเมือง มาประกอบการพิจารณาด้วย

แนวความคิดในการอนุรักษ์เมือง

1. แนวความคิดด้านการอนุรักษ์ของประเทศตะวันตก

ความเป็นมาในการอนุรักษ์เมืองในประเทศตะวันตก

แนวความคิดในการอนุรักษ์ ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม โบราณสถาน ได้ถือกำเนิดและปฏิบัติมาเป็นเวลายาวนานแล้ว โดยจุดเริ่มต้นของประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์เริ่มจากการอนุรักษ์ซากอารยธรรม (Dead Monuments) ซึ่งหมายถึงบรรดาสิ่งก่อสร้าง อาคาร สถาปัตยกรรม รูปเคารพ สระน้ำ เขื่อน คันดิน ถนน โบสถ์ วิหาร ปราสาท เทวาลัย ฯลฯ ซึ่งเคยใช้สอยมาในอดีต แต่ได้ร้างไปเพราะสาเหตุใดสาเหตุหนึ่งพร้อมกับสังคมและประเพณีซึ่งไม่มีความเกี่ยวพันกับสังคมปัจจุบัน จนกระทั่งสถานภาพของโบราณสถานนั้นมีลักษณะเป็นซากหลักฐานทางอารยธรรมในอดีตมากกว่าการเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ใช้สอยในปัจจุบัน อีกประเภทได้แก่

อนุสรณ์สถานที่ยังใช้ประโยชน์ (Living Mounments) เป็นอนุสรณ์สถานที่ยังคงประโยชน์ทางการใช้สอยและสืบทอดประเพณีทางศิลปะ การตบแต่งที่ต้องการความมั่นคงแข็งแรง และสวยงามตามลักษณะของสถาปัตยกรรมนั้น ๆ เช่น พระราชวัง พระอุโบสถ วิหาร พระเจดีย์ พระพุทธรูป ซึ่งประชาชนยังใช้ประโยชน์เป็นที่สักการะและแสดงความนับถือ ซึ่งการอนุรักษ์ในระยะแรกจะทำการอนุรักษ์ตัววัตถุซึ่งได้แก่ การอนุรักษ์วัตถุ 2 ประเภทที่กล่าวข้างต้น ต่อมาการอนุรักษ์ได้พัฒนาโดยเริ่มมีการมองตัววัตถุควบคู่ไปกับสิ่งแวดล้อมที่ตั้งอยู่ มีการมองเป็นกลุ่ม เป็นชุมชน และขยายออกเป็นเมืองทั้งเมือง ซึ่งวิธีการอนุรักษ์ตามแนวความคิดต่าง ๆ ได้เกิดขึ้นโดยต่อเนื่องกันมาดังรายละเอียดต่อไปนี้

ช่วงปี 1810-1830

ถือหลักการประกอบขึ้นใหม่จากของเดิมและทำเลียนแบบส่วนที่ขาดหายไป หลังจากที่มีการประกาศนิยามของการบูรณะขึ้นในประเทศฝรั่งเศสแล้ว ในตอนต้นคริสตศตวรรษที่ 19 (พ.ศ.2343) แนวคิดแรกในการบูรณะได้เกิดขึ้น โดยถือหลักการนำส่วนประกอบของโบราณสถานที่หล่นเกลื่อนกลาดอยู่มาประกอบกันขึ้นใหม่ และส่วนประกอบของโบราณสถานที่ขาดหายไป ก็ให้มีการทำเลียนแบบขึ้น (Reproduction) ทั้งนี้ให้เน้นที่จะก่อให้เกิดความแตกต่างโดยชัดเจนระหว่างของเดิมกับส่วนประกอบที่ทำเลียนขึ้น การบูรณะโบราณสถานต่าง ๆในขณะนั้น ได้กระทำตามวิธีการนี้กันอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบูรณะโบราณสถานสมัยคลาสสิคที่กรุงโรม ประเทศอิตาลี

ช่วงปี 1830-1870 "STYLISTIC" RESTORATION

ต่อมาได้มีแนวความคิดใหม่เกิดขึ้นในประเทศฝรั่งเศส มีชื่อเรียกโดย Viollet-le-duc ว่า "การบูรณะแบบ "STYLISTIC" หรือการบูรณะ "ให้เป็นสไตล์เดียวกัน"(Viollet-le-Duc, 1814: 79, เป็นนักประวัติศาสตร์ และนักทฤษฎีทางสถาปัตยกรรม ผู้ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์วิหารเป็นจำนวนมาก รวมทั้งวิหารนอตเตรอะดาม (Notre Dame) ในปารีส) ตามแนวคิดนี้โบราณสถานแต่ละแห่งไม่อาจมีลักษณะเฉพาะของตนเอง

ดังนั้นแนวความคิดนี้จึงก่อให้เกิดการก่อสร้างเพื่อดัดแปลงและต่อเติมขนาดใหญ่ทำให้โบราณสถานต่าง ๆ เปลี่ยนไปในรูปแบบเดียวกัน

ปี 1850 "ROMANTIC" RESTORATION

ในช่วงกลางคริศตวรรษที่ 19 หรือประมาณ ค.ศ. 1850 (พ.ศ.2393) ในขณะที่ประเทศฝรั่งเศสดำเนินการบูรณะปฏิสังขรณ์แบบ "STYLISTIC" ได้มีการพัฒนาการบูรณะแบบ "ROMANTIC" ขึ้นในประเทศอังกฤษ ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากแนวคิดแบบโรแมนติกที่กำลังเกิดขึ้นในขณะนั้น ซึ่งแทนที่จะมีการดำเนินการอย่างรุนแรงในการเปลี่ยนแปลงรูปแบบอาคารในขณะบูรณะกลับเห็นว่า ควรจะเคารพโบราณสถานในรูปแบบที่มันเป็นอยู่ โบราณสถานในอดีตแม้จะเป็นซากผุพัง ก็มีคุณค่าเฉพาะในตัวเองและแสดงถึงความต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน จึงสมควรให้มีความจริงใจต่อโบราณสถานเหล่านั้น

แนวความคิดนี้ ก่อให้เกิดความรักเทิดทูนในโบราณสถาน และถือว่าการปฏิบัติการใดด้วยน้ำมือมนุษย์ไม่อาจกระทำได้ ผู้สนับสนุนแนวความคิดนี้ คือ John Ruskin(John Ruskin, 1819-1900, นักเขียนและนักวิจารณ์ ในแนวคิดแบบโรแมนติก ผู้เห็นว่าการปฏิวัติอุตสาหกรรมมีผลเสียต่อสังคมมากมายหลายแง่ เช่น ทำให้งานฝีมือสูญเสียไป เป็นต้น)

ช่วงปี 1880-1890 เกิดแนวความคิดสองชนิดขึ้นในเวลาไล่เลี่ยกัน

แนวความคิดแรกเรียกว่า HISTORICAL RESTORATION ซึ่งมี Luca Beltrami เป็นผู้สนับสนุนและนำมันมาใช้ โดยยังยึดถือการดำเนินการอย่างกว้างขวางต่อโบราณสถาน แต่เป็นไปในรูปแบบของการคาดเดาว่าอาคารนั้น ๆ ควรจะเป็นเช่นใดในอดีต แนววิธีการนี้จะต่างจากการปฏิสังขรณ์แบบ "STYLISTIC" ตรงที่แบบ "STYLISTIC" ไม่สนใจว่าโบราณสถานนั้นเดิมเป็นโบราณสถานสไตล์ใด แต่จะเปลี่ยนให้เป็นไปในสไตล์ที่ตนเลือกให้หมด

อีกแนวความคิดหนึ่ง เป็นแนวความคิดที่ขัดแย้งกับอันแรก โดยถึงแม้จะมีการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เหมือนกัน แต่เป็นแบบที่ลึกซึ้งกว่า เพราะถือว่าอาคารแต่ละหลังมีลักษณะเฉพาะของมันเองและแตกต่างกัน การคาดเดาโดยเอาตัวเองเป็นพื้นฐานจึงเป็นสิ่งผิด ผู้ทำการอนุรักษ์ซึ่งถือว่าตนเองเป็น "ศิลปิน-ผู้สร้าง" จึงควรเปลี่ยนเป็น "นักประวัติศาสตร์-นักข้อมูลจากหนังสือโบราณ" ในการอนุรักษ์โบราณสถานจึงเป็นการหาหลักฐานอ้างอิง โดยเฉพาะสำหรับอาคารแต่ละอาคารเสียก่อน โดยอาจค้นคว้าจากภาพเขียน จากการบันทึกในอดีต หรือจากการวิเคราะห์โครงสร้าง

ปี 1883

Camillo Boito จึงได้มีการประกาศหลักการปฏิสังขรณ์ ตามแนวความคิดที่ได้ยึดถือในปัจจุบัน ซึ่งสามารถกล่าวโดยย่อได้ 4 ข้อ ดังต่อไปนี้

1. โบราณสถานนั้น นอกจากจะมีคุณค่าสำหรับการศึกษาด้านสถาปัตยกรรมแล้ว ยังเป็นหลักฐานที่ใช้แสดงประวัติศาสตร์ของประชาชนและของประเทศชาติ จึงสมควรได้รับความเคารพ มันย่อมเป็นการหลอกลวงและการกระทำที่ผิด ถ้าจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นบนโบราณสถาน

2. โบราณสถาน ควรได้รับการเสริมสร้างความแข็งแรง มากกว่าการซ่อมแซม และการซ่อมแซมมากกว่าการปฏิสังขรณ์ การเพิ่มเติมส่วนประกอบโดยเฉพาะการทำให้เป็นของใหม่ควรหลีกเลี่ยง

3. ถ้าการต่อเติมมีความจำเป็นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทั้งนี้เพื่อความแข็งแรงของอาคาร หรือเพื่อความจำเป็นอื่นใดเป็นที่สุด การกระทำนั้นให้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของข้อมูลที่เพียงพอ ลักษณะและวัสดุที่ใช้เป็นส่วนต่อเติมนั้นควรแตกต่างกับของเดิม แต่รูปลักษณ์ของอาคารดั้งเดิมก็ยังสามารถดำรงไว้ได้

4. ส่วนต่อเติมที่เกิดขึ้นตามเวลาที่ผ่านมาในหลายสมัย ถือเป็นส่วนโบราณสถานนั้นที่พึงรักษาไว้ ยกเว้นมันจะเป็นการปกปิดหรือทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบของอาคารนั้น

ปี 1931 ATHENS CHARTER

หลักการของ Boito แพร่หลายช้ามาก ต้องใช้เวลาถึง 48 ปี จึงเป็นที่ยอมรับในการประชุมนานาชาติด้านการปฏิสังขรณ์ที่กรุงเอเธนส์ ได้มีการเสนอแนะว่าสมควรให้มีการบำรุงรักษาโบราณสถานเป็นประจำ และควรใช้เทคนิคและระบบงานก่อสร้างที่ทันสมัยที่สุดในการปฏิสังขรณ์ด้วย

ปี 1932 "SCIENTIFIC" RESTORATION

ในปีถัดมา G. Giovannoni ได้มีการขยายหลักการดังกล่าว และตั้งเป็นทฤษฎีการปฏิสังขรณ์ "เชิงวิทยาศาสตร์" ขึ้น ซึ่งแท้ที่จริงควรจะเรียกว่าการปฏิสังขรณ์ "เชิงวิชาการ" หรือ "SCHOLARY" RESTORATION เป็นการมองโบราณสถานในรูปแบบของหลักฐาน การศึกษาเชิงวิชาการ โดยถือว่าทุกองค์ประกอบในโบราณสถานจะต้องถูกอนุรักษ์ไว้

หลักการนี้พิสูจน์ได้ว่าไม่เหมาะสม เนื่องจากในช่วงปลายของสงครามโลกครั้งที่สองระหว่าง ค.ศ. 1943-45 เมืองเป็นจำนวนมากได้ถูกทำลายลง การเก็บหลักฐานของอาคารไว้เช่นที่มันคงอยู่เฉกที่มันถูกทำลาย โดยปฏิเสธให้มีการปฏิสังขรณ์ให้กลับคืนสู่สภาพเดิมแห่งความงามสมบูรณ์ จึงไม่อาจยอมรับได้

ประมาณ 1945 "CRITICAL" RESTORATION

การปฏิสังขรณ์ "เชิงวิกฤต" จึงเกิดขึ้นภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง การปฏิสังขรณ์อันดับแรก ต้องสามารถเข้าใจถึงคุณค่าของโบราณสถาน และสามารถตัดสินถึงความมีอยู่หรือขาดหายไป ของคุณค่าด้านศิลปะของอาคารนั้นให้ได้ และอันดับหลังการปฏิสังขรณ์ต้องสามารถบูรณะ และปลดปล่อยคุณค่าแห่งงานศิลปะออกมาให้ปรากฏ และที่เรียกว่าเป็นการปฏิสังขรณ์เชิงวิกฤต เพราะการดำเนินการและผลลัพธ์ที่จะปรากฏออกมาต้องมีการควบคุมอยู่ตลอดเวลา เพราะเมื่อทำให้อาคารเสียไปย่อมแทบจะเป็นไปไม่ได้ที่จะแก้คืนกลับมา

การปฏิสังขรณ์ตามแนวคิดนี้ มีจุดมุ่งหมายที่จะอนุรักษ์โบราณสถานให้ออกมาในรูปแบบที่มีคุณค่าสูงสุด การตระหนักถึงคุณค่าทางวัฒนธรรมของโบราณสถานนั้น ทำให้มีความจำเป็นที่จะต้องมีการปฏิสังขรณ์ให้อาคารปรากฏออกมาในรูปแบบแห่งสถานที่ และเวลาที่สามารถทำให้มันเข้ากับวัฒนธรรมในปัจจุบันได้ ทั้งยังสามารถก่อให้เกิดความซาบซึ้งในด้านศิลปะอีกด้วย

การปฏิสังขรณ์เชิงวิกฤตมีอยู่ 2 รูปแบบ โดยประการแรกเมื่อมีการประเมินได้ว่าอาคารควรจะปรากฏอยู่ในรูปที่ปรากฏก็ให้คงสภาพไว้เพราะถือว่าเป็นหลักฐานด้านข้อมูล ประการที่สอง เมื่อมีการประเมินรูปแบบของอาคารว่าควรจะเปลี่ยนไปเพื่อเป็นการเพิ่มคุณค่าทางสถาปัตยกรรม ส่วนต่อเติมซึ่งเกิดขึ้นภายหลังซึ่งอาจบิดเบือนคุณค่าความงามที่แท้จริงของอาคารจึงให้เอาออก และส่วนที่ขาดหายไปก็สนับสนุนให้มีการสร้างเลียนแบบขึ้น แต่อย่างไรก็ตามทั้งสองประการล้วนตระหนักถึงคุณค่าทางประวัติศาสตร์และแบบแผนในงานสถาปัตยกรรมนั้น ๆ

ปี 1960 KEVIN LYNCH

ลินช์ (Lynch, 1960) ได้ทำการศึกษาจินตภาพเมืองในหนังสือ "The Image of the City" เป็นการศึกษาที่มีอิทธิพลอย่างมาก ต่อแนวทางการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับจินตภาพ

ของสภาพแวดล้อม ด้วยมีรายละเอียดในแนวความคิดเกี่ยวกับจินตภาพเมือง พร้อมกับวิธีการในการค้นหาจินตภาพที่อยู่ในจิต ตลอดจนการประยุกต์ผลของการศึกษาให้เป็นประโยชน์ต่อการออกแบบสภาพแวดล้อมชุมชน ซึ่งจะกล่าวละเอียดอีกครั้งในส่วนต่อไป

ปี 1964 VENICE CHARTER

ในการประชุมนานาชาติสำหรับสถาปนิกและนักเทคนิคเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานที่เวนิส ประเทศอิตาลี ในปีค.ศ. 1964 (พ.ศ.2507) หลักในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมได้ถูกตราขึ้นจากหลักการพื้นฐานตามกฎบัตรแห่งกรุงเอเธนส์ ที่การปฏิสังขรณ์ให้หยุดกระทำการลง ณ. จุดที่มีการคาดเดาเกิดขึ้น แต่ถ้ามีความจำเป็นจริง ๆ อันไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ก็ควรจะให้เห็นความแตกต่างระหว่างสิ่งที่คาดเดากับของเดิม โดยให้เป็นไปในลักษณะร่วมสมัย

จากหลักการและวิธีการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมข้างต้น จะเห็นได้ว่าเป็นการกล่าวถึงการอนุรักษ์อาคารเดี่ยวเฉพาะหลัง ซึ่งแท้ที่จริงการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม ได้ขยายวงกว้างขึ้นตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 (ราว พ.ศ.2433) เป็นต้นมา โดยเริ่มมีการมองอาคารควบคู่ไปกับสิ่งแวดล้อมที่มันตั้งอยู่ มีการมองอาคารเป็นกลุ่ม เป็นชุมชนและขยายออกเป็นเมืองทั้งเมือง อาคารต่าง ๆ ในเขตพื้นที่ที่มองนั้นอาจมีรูปแบบเรียบง่ายและต่ำต้อย แต่เมื่อมาอยู่รวมกันสามารถมีคุณค่าในแง่ของการเป็น "ตัวแทน" ของอดีต ดังนั้นการอนุรักษ์อาคารในรูปแบบของชุมชนหรือเขตพื้นที่จึงเกิดขึ้น ซึ่งมีการกล่าวถึงการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและสิ่งแวดล้อมข้างในกฎบัตรแห่งเมืองเวนิส แต่วิธีการปฏิบัติมีหลักและวิธีการที่ซับซ้อน

ปี 1969 Roy Worskett

ได้ให้หลักสำคัญในการอนุรักษ์ (Worskett, 1969: 42-56 อ้างถึงใน ปราณอม ตันสุขานันท์,2530 และ อำนวย พิชิตเดช, 2528)

1) การคัดเลือกการอนุรักษ์ (Selection)

2) การจำกัดการเปลี่ยนแปลงและการขยายตัว (Restriction and Expansion)

3) การใช้อย่างมีประสิทธิภาพ และความเป็นไปได้ในทางเศรษฐกิจ (Efficient Use and Economic Viability)

4) ขั้นตอนในการลงทุน (Priorities for Investment)

5) การประชาสัมพันธ์ (Public Relation)

การคัดเลือกการอนุรักษ์ (Selection)

ในทางปฏิบัติ เพื่อการอนุรักษ์แล้ว เป็นการยากที่จะรักษาทุกสิ่งทุกอย่างให้คงสภาพเดิม เพราะบางครั้งตัวแปรอื่น ๆ เช่น วัสดุ อุปกรณ์ในการก่อสร้าง การพัฒนาเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงนโยบายทางการเมือง ฯลฯ ก็มีผลและอิทธิพลต่อเมืองมาก การอนุรักษ์จึงต้องเปิดโอกาสให้มีความเปลี่ยนแปลงบ้างแล้ว เลือกทางที่ดีที่สุดว่าส่วนใดควรเปลี่ยนแปลง เปลี่ยนแปลงในแนวใด และส่วนใดที่ควรรักษาไว้ ในการคัดเลือกเพื่อการอนุรักษ์นี้ จึงต้องมีการประเมินค่าเพื่อกำหนดลักษณะความสำคัญของอาคารหรือพื้นที่ที่จะอนุรักษ์ ซึ่งถือว่าเป็นงานที่ยากที่สุดงานหนึ่ง เนื่องจากการประเมินค่าทางด้านสุนทรียภาพไม่สามารถทำได้ชัดเจน เช่นเดียวกับการประเมินค่าด้านเศรษฐกิจ

การจำกัดการเปลี่ยนแปลงและการขยายตัว (Restriction and Expansion)

การอนุรักษ์จะต้องคำนึงถึงการพัฒนาควบคู่ไปด้วยจึงจะได้ผลในทางปฏิบัติ มิฉะนั้นเมืองนั้นจะกลายเป็นเมืองที่หยุดนิ่งไม่มีการพัฒนา ดังนั้นหากมีการอนุรักษ์ส่วนหนึ่งส่วนใดของเมือง อีกส่วนหนึ่งต้องปล่อยให้มีการเปลี่ยนแปลงโดยสมดุลย์กัน เช่น เพื่อให้ข้อเสนอในการรักษาระดับความสูงเดิมของอาคารในเขตศูนย์กลางเมืองได้ผล จะต้องอนุญาตให้มีการสร้างอาคารสูงขึ้นในเขตอื่น ๆ ของเมืองได้ หรือกรณีที่จำนวนรถบนถนนสายอนุรักษ์เพิ่มขึ้นถึงขีดสุดแล้วจะต้องทำการขยายถนนสายใหม่รองรับการจราจรที่เพิ่มขึ้น เพื่อป้องกันปัญหาการจราจร

การใช้อย่างมีประสิทธิภาพและความเป็นไปได้ในทางเศรษฐกิจ (Efficient Use and Economic Viability)

การอนุรักษ์ที่ดีควรประสานการใช้งานอาคารอย่างมีประสิทธิภาพ ให้มีความเป็นไปได้ทางเศรษฐกิจขึ้นคือ อาคารที่มีการใช้งานอย่างมีประสิทธิภาพ ต้องไม่เพียงแต่มีการใช้สอยอย่างสะดวกสบายเท่านั้น หากต้องมีค่าใช้จ่ายที่เหมาะสม (Reasonable Cost) ต้องไม่สิ้นเปลืองค่าดูแลรักษาเกินไป และตำแหน่งที่ตั้งของอาคารต้องเหมาะสมกับการใช้งาน และสามารถใช้การได้เสมอด้วย

ขั้นตอนในการลงทุน (Priorities for Investment)

สิ่งสำคัญอย่างหนึ่งที่จะทำให้การอนุรักษ์ประสบความสำเร็จคือ การเลือกบริเวณอนุรักษ์ให้เหมาะสมกับงบประมาณที่มีอยู่ หน่วยงานส่วนท้องถิ่นจะต้องเป็นผู้วางแผนการลงทุน และการใช้กำลังคนให้สอดคล้องกับภาคเอกชน รวมทั้งเป็นผู้ลงทุนในด้านสภาพแวดล้อม ขณะที่เอกชนเป็นผู้ดูแลเรื่องการดัดแปลงอาคาร การบำรุงรักษา และซ่อมแซม

การประชาสัมพันธ์ (Public Relation)

ความร่วมมือของประชาชนเป็นปัจจัยสำคัญ ที่จะทำให้การอนุรักษ์ประสบผลสำเร็จ และควรที่ประชาชนจะได้รับการแจ้งข่าวสารก่อนที่จะมีประกาศอนุรักษ์ อธิบายถึงความสำคัญ และความจำเป็นในการอนุรักษ์ คุณค่าทางสถาปัตยกรรม และกิจกรรมที่จะทำต่อไป เพื่อให้พวกเขามีความพอใจ และมีความหวงแหนในมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของตน

และ Roy Worskett ยังได้ให้แนวทางในการอนุรักษ์ไว้ดังต่อไปนี้ (Worskett, 1969: 46 อ้างถึงใน จารุณี ศิริมังคลา, 2532)

1) กำหนดบริเวณที่จะอนุรักษ์ขอบเขตของพื้นที่ และสำรวจอาคารหรือสถานที่ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ เพื่อเป็นแนวทางในการจัดระดับความสำคัญของการอนุรักษ์ และกำหนดบริเวณที่ห้ามหรือไม่ห้าม ให้มีการเปลี่ยนแปลงต่อไป

2) กำหนดแนวทางและข้อจำกัดในการเปลี่ยนแปลง (Disciplineof Change) 3 แนวทาง คือ

ก) กำหนดนโยบายเรื่องความสูงของอาคาร (Building Height Policy) โดยคำนึงถึงเส้นขอบฟ้าเดิมของเมือง เช่น เมืองเก่าในเมืองไทยโดยทั่วไป มักมียอดโบสถ์ หรือเจดีย์ ปรากฏรายล้อมด้วยที่พักอาศัยเป็นแนวเส้นขอบฟ้าของเมือง ดังนั้นอาคารที่สร้างขึ้นใหม่จะต้องพยายามรักษา Scale และ เส้นขอบฟ้าเดิมของเมืองไว้

ข) กำหนดแนวทางในการออกแบบและลักษณะทางกายภาพที่เหมาะสมของอาคารที่จะสร้างใหม่ในบริเวณอนุรักษ์ (Design Discipline) โดยคำนึงถึงคุณค่าของมุมมอง (Visual Quality) ของเมือง โดยนำเอาลักษณะเฉพาะของเมืองเดิมเป็นหลักในการวางกฎเกณฑ์

ค) กำหนดแนวทางในการออกแบบภูมิทัศน์ของเมือง (Townscape

Discipline) ในแต่ละเมืองจะมีเอกลักษณ์ในการวางผัง การตัดถนน การจัดที่โล่ง (Open space) การจัดที่ว่างระหว่างอาคาร บางเมืองอาจมีกำแพงเมืองหรือประตูเมืองเก่าเป็นลักษณะพิเศษของเมือง แนวทางในการออกแบบหรือพัฒนา จะต้องอนุรักษ์ทั้งทางด้านกายภาพและคุณภาพของมุมมอง เพื่อให้เกิดความรู้สึกสัมพันธ์กับโครงสร้างเดิมของเมือง

ปี 1982 Bernard M. Feilden

ได้เสนอวิธีการปฏิบัติที่ใช้ในโครงการอนุรักษ์สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ โดยแบ่งระดับของการอนุรักษ์ (Degrees of Intervention/Conservation) ออกเป็น 7 ระดับ ได้แก่ (Feilden, 1982 : อ้างถึงใน ปรานอม ตันสุขานันท์, 2530)

1. การป้องกันการทรุดโทรมหรือการอนุรักษ์โดยทางอ้อม (Prevention of Deterioration or Indirect Conservation) หมายถึง การควบคุมสภาพแวดล้อมหรือการป้องกันสาเหตุของความเสื่อมโทรม การละเลยก็ต้องได้รับการป้องกัน โดยการบำรุงรักษาที่มีการตรวจสอบสม่ำเสมอ ดังนั้นการป้องกันจึงหมายรวมไปถึงการควบคุมความชื้นในอาคาร อุณหภูมิและแสง ตลอดจนการป้องกันอัคคีภัย การลอบวางเพลิง โจรกรรม และการดูแลรักษาความสะอาดที่ดี ในบางกรณีอาจรวมไปถึงวิธีการลดอันตรายทั้งจากอากาศที่มีมลภาวะเป็นพิษ การสั่นสะเทือนเนื่องจากการจราจร การควบคุมการทรุดตัวของดิน กล่าวโดยสรุปการตรวจสภาพโดยสม่ำเสมอเป็นพื้นฐานของการป้องกันความทรุดโทรม

2. การสงวนรักษา (Preservation) หมายถึง การสงวนรักษาไว้ ซึ่งเกี่ยวข้องโดยตรงกับทรัพย์สินทางวัฒนธรรมจุดมุ่งหมายก็คือ การรักษาสภาพวัตถุให้คงสภาพที่เป็นอยู่ การซ่อมแซมจะกระทำเมื่อมีความจำเป็น ในการป้องกันการทรุดโทรมที่จะเกิดขึ้นในอนาคต การทลายและการทรุดโทรมที่เกิดขึ้นทุกรูปแบบโดยสารเคมี แมลง สัตว์ร้าย และจุลินทรีย์จะต้องถูกยับยั้งเพื่อรักษาสภาพของโครงสร้าง

3. การเสริมความมั่นคง (Consolidation) หรือเรียกอีกนัยหนึ่งว่าการอนุรักษ์โดยตรง (Direct Conservation) หมายถึง การเพิ่มหรือใส่วัสดุเชื่อมประสาน หรือรับน้ำหนักในโครงสร้างจริงของสิ่งที่ต้องการอนุรักษ์ เพื่อให้โครงสร้างนั้นคงทนถาวรต่อไป หรือโยง

ยึดให้โครงสร้างนั้นคงสภาพเป็นชิ้นเดียวกัน ในอาคารประวัติศาสตร์ที่โครงสร้างทรุดโทรมจนไม่สามารถทนทานต่อภัยอันตรายที่จะเกิดขึ้นในอนาคต การเสริมความมั่นคงอาจจะต้องกระทำ ถึงอย่างไรก็ตาม ต้องรักษารูปทรงและโครงสร้างเดิมไว้ และจะต้องไม่ทำลายหลักฐานทางประวัติศาสตร์ การใช้ความชำนาญ และการลบเสาะหา วัสดุพื้นเมืองเป็นสิ่งสำคัญ หากวิธีการตกแต่งโดยใช้วิธีการทางพื้นเมืองไม่เพียงพอ การอนุรักษ์อาจจะต้องใช้เทคโนโลยีและวิธีการสมัยใหม่ที่เหมาะสมมาใช้

4. การบูรณะ (Restoration) หมายถึง การฟื้นฟูแนวความคิดดั้งเดิมของวัตถุ หรือทำให้วัตถุนั้นกลับคืนสู่ความชัดเจน การบูรณะตกแต่งส่วนรายละเอียดและลักษณะของวัตถุให้สมบูรณ์จะต้องทำบนพื้นฐานของวัตถุดั้งเดิม หลักฐานทางโบราณคดี การออกแบบดั้งเดิม และพยานหลักฐานที่แท้จริง การเปลี่ยนชิ้นส่วนที่ผุพังหรือสูญหาย ต้องดูสภาพโดยรวมกลมกลืน กับโครงสร้างทั้งหมด แต่ในการตบแต่งจะต้องแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างจากของเดิม โดยการตรวจสอบอย่างใกล้ชิด ดังนั้นการบูรณะจะไม่เป็นการปลอมแปลงหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และโบราณคดี โดยกล่าวอีกนัยหนึ่งการทำความสะอาดอาคารก็เป็นรูปแบบหนึ่งของการบูรณะ การเปลี่ยนแปลงชิ้นส่วนตกแต่งที่หายไปก็เป็นอีกรูปแบบหนึ่ง เช่นกัน

5. การปรับปรุงใหม่เป็นที่อยู่อาศัย (Rehabilitation) เป็นวิธีการที่ดีที่สุดในการเก็บรักษาอาคาร (Preserving) ด้วยวิธีการตรงข้ามกับจุดประสงค์ดังกล่าวคือ การนำอาคารนั้นมาใช้งานหรือทำให้ทันสมัยโดยปราศจากการเปลี่ยนแปลง โดยทั่วไปการใช้งานตามจุดประสงค์ดั้งเดิมเป็นสิ่งที่ดีที่สุดในการอนุรักษ์อาคาร เพราะนั่นหมายถึงการเปลี่ยนแปลงน้อยที่สุด แต่ในการเปลี่ยนแปลงการใช้งานของอาคารเดิม มักจะเป็นทางเดียวที่คุณค่าทางประวัติศาสตร์และสุนทรียภาพถูกรักษาได้อย่างที่มีประโยชน์ในทางเศรษฐกิจ ซึ่งอาคารทางประวัติศาสตร์เหล่านี้มักถูกปรับปรุงให้มีมาตรฐาน สำหรับการอยู่อาศัยเทียบเท่ากับมาตรฐานปัจจุบัน

6. การสร้างชิ้นส่วนใหม่ (Reproduction) หมายถึง การออกแบบชิ้นส่วนศิลปวัตถุที่มีอยู่ทั้งนี้เพื่อเปลี่ยนแทนชิ้นส่วนที่หายไปหรือเสื่อมโทรมไป ส่วนใหญ่เป็นพวกประดับประดาลวดลาย เพื่อให้เกิดความกลมกลืนของสุนทรียภาพ หากทรัพย์สินทางวัฒนธรรมใดถูกทำลายอย่างไม่สามารถนำกลับคืนมาได้ หรือถูกคุกคามจากสภาพแวดล้อม อาจจำเป็นต้องมีการเคลื่อน

ย้ายศิลปวัตถุนั้นไปยังสถานที่ซึ่งมีสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม และชิ้นส่วนใหม่จะถูกนำไปแทนที่ เพื่อรักษาเอกลักษณ์ของสถานที่หรืออาคารนั้น ๆ เช่น ประติมากรรม "เดวิด"ของ ไมเคิล-แองเจโล ถูกเคลื่อนย้ายจาก Piazza Della Signoria ฟลอเรนซ์ไปยังพิพิธภัณฑ์แห่งหนึ่ง เพื่อป้องกันสภาพแวดล้อม โดยทำรูปปั้นจำลองเพื่อนำไปวางในตำแหน่งเดิม เป็นต้น

7. การสร้างขึ้นใหม่ (Reconstruction) หมายถึง การสร้างอาคารประวัติศาสตร์ หรือเมืองเก่าขึ้นมาใหม่โดยใช้วัสดุใหม่ ซึ่งอาจจะจำเป็นต้องทำเมื่ออาคารเหล่านั้นพังทลายไป อันเนื่องมาจากสาเหตุไฟไหม้ สงคราม แผ่นดินไหว การสร้างขึ้นมาใหม่สามารถสร้างมาจากหลักฐาน หรือร่องรอยเก่าแก่ของอายุได้เช่นเดียวกับการบูรณะ การสร้างใหม่ จะตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักฐาน เอกสารที่เที่ยงตรงตามความเป็นจริงซึ่งไม่ใช่สิ่งที่จินตนาการขึ้นมา

ปี 1986 ROGER TRANCIK

ได้นำเสนอทฤษฎีที่นำมาใช้ในการออกแบบและวางผังเมือง โดยศึกษาถึงวิวัฒนาการของพื้นที่ว่างสมัยใหม่ การวิเคราะห์เมืองที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมายันยาวนาน สามารถที่นำเสนอ แนวทางทฤษฎีในการออกแบบวางผังเมืองได้ 3 ทฤษฎีประกอบกัน คือ (Trancik, 1986)

1) ทฤษฎีพื้นที่อาคาร-พื้นที่ว่าง (Figure-ground Theory)

2) ทฤษฎีความเชื่อมโยง (Linkage Theory)

3) ทฤษฎีสถานที่ (Place Theory)

ทฤษฎีเหล่านี้มีความแตกต่างกันแต่เมื่อนำมาใช้รวมกันแล้ว สามารถจะทำให้เกิดกลวิธีและศักยภาพในการออกแบบวางผังเมืองโยงรวมได้เป็นอย่างดี

วัตถุประสงค์ นโยบาย การวางแผน และการจัดทำแผนการอนุรักษ์

วัตถุประสงค์ (Objectives)

วัตถุประสงค์ของการอนุรักษ์เมืองและสภาพแวดล้อมของเมือง เพื่อให้เมืองและสภาพแวดล้อมของเมืองได้รับการปกป้องคุ้มครอง ซ่อมแซม และบูรณะปฏิสังขรณ์ ให้มีอายุยืนยาว

ต่อไปและสามารถมีชีวิตอยู่อย่างมีคุณค่าและสร้างประโยชน์ให้กับสังคม

นโยบาย (Policies)

ที่นโยบายการอนุรักษ์เมืองและสภาพแวดล้อมของเมือง เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการอนุรักษ์ จะต้องคำนึงถึงความเป็นไปได้ในการบริหาร การประสานงาน และการปฏิบัติงาน ซึ่งการบรรลุวัตถุประสงค์ จะต้องพร้อมและประกอบกัน ทั้งในแง่วิชาการ และเทคนิคการอนุรักษ์ กฎหมาย และการเมือง เพื่อสนับสนุนการอนุรักษ์ และเศรษฐกิจการเงินในแง่รายได้และรายจ่ายของโครงการ ดังนั้นการวางนโยบายควรต้องคำนึงถึง

1. นโยบายระดับรัฐ

ซึ่งจะต้องมองการอนุรักษ์เมืองและสภาพแวดล้อมเมือง ว่าเป็นพื้นฐานทางวัฒนธรรม เป็นการคงไว้และสืบต่ออารยธรรมชาติ ซึ่งจะต้องให้การสนับสนุนด้านกฎหมาย การเงิน และบุคลากร

2. นโยบายระดับท้องถิ่น

ซึ่งจะต้องมองความต้องการของเมืองหรือสภาพแวดล้อมของเมือง ในแต่ละแห่ง ซึ่งจะแตกต่างกันในแง่การใช้กฎหมาย การเข้าไปมีบทบาทในการคุ้มครอง ปกป้องรักษา การสนับสนุน การเสนอแนะแผนงาน เพื่อสร้างเสริมคุณค่าและนำพื้นที่นั้น มาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่สังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจท้องถิ่น

การวางแผน (Planning)

การวางแผนการอนุรักษ์เมืองและสภาพแวดล้อมของเมือง เป็นการสร้างความสัมพันธ์ของเมืองกับสภาพแวดล้อม ให้สอดคล้อง เกื้อหนุน และเสริมสร้างองค์ประกอบต่าง ๆ ในสังคมและการดำเนินชีวิต ไม่ว่าจะเป็นด้านรูปธรรมหรือนามธรรม

การวางแผนต้องเกี่ยวพันกับงานสาธารณะหลายประเภท ดังนั้นเราต้องระบุการประสานงานกันระหว่างหน่วยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องให้รัดกุม มิฉะนั้นจะเกิดงานซึ่งซ้ำซ้อนกัน

การวางแผนจะแบ่งออกเป็น 2 ส่วน

1) การวางแผนระดับภาค (Regional Planning) เมืองและสภาพแวดล้อม

ของเมืองจะต้องสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่นๆของภาค ระบบคมนาคม ระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการในภูมิภาคนั้น และการกำหนดให้เขตพื้นที่ประวัติศาสตร์เป็นเขตพื้นที่พิเศษของภาค(เขตพื้นที่อนุรักษ์ในผังเมือง)

ในการวางแผนระดับภาคเป็นการมองภาพรวมของภูมิภาค ทั้งในแง่รูปธรรม และนามธรรม ในเชิงการอนุรักษ์และการพัฒนาควบคู่กันไป โดยเป็นหลักในการประสานงาน หน้าที่รับผิดชอบ และบทบาทของหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ทั้งภูมิภาคก้าวขึ้นไปตามเป้าหมาย และมิให้งานซ้ำซ้อนกัน

ผู้ที่ดำเนินงานวางแผนระดับภาคต้องเป็นนักวางแผนเชิงพัฒนา เศรษฐกิจ และสังคม ซึ่งย่อมประกอบไปด้วย กลุ่มคนจากหลายสาขาวิชาชีพ ซึ่งมีส่วนรับผิดชอบต่อสังคม

2) การวางแผนแม่บทเฉพาะ (Master Planning) เป็นการวางแผน เพื่อตอบสนองความต้องการของเขตพื้นที่นั้น ๆ โดยเฉพาะเพื่อประโยชน์ในแง่สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และอาจจะเป็นในแง่การเมืองของประชาชนโดยส่วนรวม

การวางแผนแม่บทเฉพาะ เริ่มต้นจากการจัดทำแผนฉบับร่าง (Preliminary Plan) เพื่อประเมินดูว่าสอดคล้องกับแผนระดับภาค และเป็นไปได้กับสภาพความเป็นจริงเพียงใด หลังจากนั้นจึงจัดเข้าแบบแม่บทเฉพาะ (Master Plan) เพื่อดำเนินงานต่อไป

<u>การจัดทำแผนการอนุรักษ์</u> (Conservation Plans)

ซึ่งผู้จัดทำแผนการอนุรักษ์เมืองและสภาพแวดล้อมของเมือง จะต้องประกอบด้วยบุคคลผู้เชี่ยวชาญหลายสาขาทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม การอนุรักษ์ผังเมือง และสิ่งแวดล้อม

การจัดทำแผนเพื่อการอนุรักษ์เมือง และสภาพแวดล้อมของเมือง เป็นการมองเฉพาะเจาะจงลงไปในพื้นที่ เพื่อจัดทำแผนงานเป็นแผนแม่บทเฉพาะ ซึ่งแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ในการดำเนินการอนุรักษ์จะต้องมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. <u>การศึกษาสภาพปัจจุบันของพื้นที่</u>

1.1 สำรวจและจัดทำทะเบียน

- โบราณสถานในพื้นที่

- องค์ประกอบเชิงกายภาพอื่น ๆ ในพื้นที่ เช่น ระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการ สิ่งก่อสร้างใหม่ ๆ ในพื้นที่ และพื้นที่เปิดโล่ง

- องค์ประกอบเชิงนามธรรม เช่น กิจกรรม ประเพณี รายได้ประชากรในพื้นที่ ความคิดเห็นของประชาชน กฎหมายและพระราชบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่

1.2 วิเคราะห์สภาพปัจจุบัน

1) การวิเคราะห์ทางสถาปัตยกรรม อันได้แก่

- ในด้านประวัติศาสตร์ สุนทรียภาพ และรูปแบบทางสถาปัตยกรรม

- ในด้านเทคนิค (จำนวนชั้น ลักษณะโครงสร้าง ฯลฯ)

- ในด้านทัศนวิสัย (Visual Analysis)

- ในด้านการเชื่อมโยงกับ ระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการหลัก (การติดต่อกับเส้นทางคมนาคม ความปลอดภัยจากอุบัติเหตุ ฯลฯ)

2) การวิเคราะห์ระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการหลักของพื้นที่ (Infrastructure Analysis) ได้แก่ ระบบเส้นทางคมนาคม โทรคมนาคม การป้องกันอุบัติภัย และระบบการจัดการจราจรในพื้นที่ด้วย ทั้งนี้อาจวิเคราะห์ถึงสาธารณูป การสาธารณะทางสังคม (Social Infrastructure) เช่น สถานีขนส่ง โรงเรียน โรงพยาบาล วัด ฯลฯ

3) การวิเคราะห์การใช้พื้นที่ ว่าพื้นที่ทั้งหมดมีลักษณะการใช้พื้นที่กับการประกอบกิจกรรมเป็นอย่างไร และมีการแสดงให้เห็นถึงคุณค่าของพื้นที่ได้ในระดับใด ต้องทำการวิเคราะห์ด้านแหล่งอาคาร และการประกอบกิจกรรมกับระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการหลัก รวมทั้งพื้นที่เปิดโล่งและพื้นที่สีเขียวในเขตพื้นที่นั้น (Open Space/Green Area)

4) การวิเคราะห์ประชากร (Inhabitant Analysis) ในด้านกลุ่มคน เพศ วัย อาชีพ คุณภาพ ความเป็นอยู่ วัฒนธรรมประเพณี กิจกรรม ความเชื่อ และความคิดเห็น

5) การวิเคราะห์ด้านกฎหมาย มีกฎหมาย หรือข้อบัญญัติใดทั้งในแง่กรรมสิทธิ์ที่ดิน อำนาจของรัฐต่อที่ดินนั้น และสิทธิของเอกชนผู้อยู่ในพื้นที่นั้น รวมทั้งผลประโยชน์ที่ประชาชนและรัฐอาจได้และเสียไป หากมีการดำเนินการในพื้นที่

6) การวิเคราะห์ทางเศรษฐศาสตร์ ในทุกด้านที่เกี่ยวกับตัวเงิน

ไม่ว่าจะเป็นรายได้รายจ่ายของประชาชนและของรัฐในพื้นที่ รวมทั้งผลประโยชน์ และผลเสียเชิงเศรษฐกิจในแง่การลงทุน เพื่อดำเนินการในพื้นที่

2. การประเมินค่าและนำเสนอแผนงาน (Proposal Programs) เพื่อการอนุรักษ์อาคารและพื้นที่

จากการวิเคราะห์ข้อมูลสภาพปัจจุบันในหัวข้อ 1.2 ทำให้เราทราบถึงความต้องการ และจุดบกพร่องในการนำเสนอพื้นที่ (Presentation) อันนำไปสู่การวางแผนงานเพื่อการอนุรักษ์อาคารและพื้นที่ต่อไป

3. แผนงานเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่

การพัฒนาพื้นที่และการอนุรักษ์พื้นที่และองค์ประกอบในพื้นที่ เป็นสองสิ่งที่ควบคู่กันไป เพื่อให้ได้มาซึ่งการแสดงออกของคุณค่าของพื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพ และใช้ประโยชน์พื้นที่ได้อย่างเหมาะสม

แผนงานนี้จะมิได้มุ่งพัฒนาพื้นที่เชิงกายภาพแต่เพียงอย่างเดียว แต่ให้มีแผนงานด้านกฎหมายและแผนงานต่างๆด้านนามธรรม เช่น การปลูกจิตสำนึก และความเข้าใจประโยชน์และหน้าที่ของการอนุรักษ์ หรือการจัดกิจกรรมเพื่อสร้างเสริมและนำพื้นที่มาใช้ประโยชน์เหล่านี้ เป็นต้น

แผนงานนี้ควรได้รับการยอมรับจากประชาชน และการสนับสนุนจากภาครัฐบาล ทั้งในด้านความร่วมมือ การเงิน และบุคลากร ซึ่งยอมระบุไว้ในแผนแล้ว

4. การนำไปปฏิบัติงาน (Implementation)

การนำแผนงานซึ่งออกแบบรายละเอียดแล้วไปปฏิบัติงานมิใช่สิ่งยาก หากขั้นวางแผนและออกแบบได้ทำการคิดไว้อย่างรอบคอบถึงวิธีการดำเนินงาน และการเผชิญหน้ากับปัญหาแล้ว ในทางกลับกันอาจเป็นสิ่งที่ยากหากการวางแผนงานไม่รอบคอบ และไม่คำนึงถึงความเป็นไปได้ในการปฏิบัติงาน

การปฏิบัติงานย่อมจะนำไปสู่ผลที่ต้องการ หากพร้อมใจกันปฏิบัติตามแผนงานที่วางไว้ ระหว่างการปฏิบัติงานนี้ การประสานงานและการควบคุม จะเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่ง

5. <u>การประเมินการปฏิบัติงานและการปรับแผนให้เหมาะสมกับเวลา เพื่อการปฏิบัติงานต่อไป (Update)</u>

แผนงานที่วางไว้ ควรมีการกำหนดเวลาการใช้งาน และมีการประเมินการปฏิบัติงานนั้นว่า ได้ตอบสนองวัตถุประสงค์การอนุรักษ์พื้นที่และประโยชน์ต่อสังคมเพียงใด จากนั้นจะได้มีการปรับแผนให้เหมาะสมกับเวลาและความต้องการของสังคมที่เปลี่ยนไปตลอดเวลา

<u>ประสบการณ์ปฏิบัติ</u>

กรณีศึกษาการอนุรักษ์เมือง Bologna ประเทศ อิตาลี (Appledyard, 1979; 178-203 อ้างถึงใน อำนวย พิชิตเดช, 2528) เมือง Bologna เป็นเมืองประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นที่รู้จักกันทั่วไป เป็นตัวอย่างการอนุรักษ์ที่ทางราชการ ได้ดำเนินการเพื่อป้องกันไม่ให้สถาปัตยกรรมอันมีค่าเสื่อมโทรมลงไป ในขณะเดียวกันสามารถสร้างรูปแบบ สำหรับอาคารที่สร้างขึ้นใหม่และรักษาลักษณะสังคม และชีวิตความเป็นอยู่ของคนในเมืองไว้ได้ วิธีการในการดำเนินการอนุรักษ์พอสรุปได้ดังนี้ คือ

<u>วิธีดำเนินการอนุรักษ์</u>

1) วางผังเมืองและควบคุมการเจริญเติบโตของเมือง ในระยะหลังสงครามและในการพัฒนาของเมืองทั้งหมดให้ต่อเนื่องกัน

2) พัฒนาการขยายตัวของเมืองจากศูนย์กลาง

3) พิจารณาวัตถุประสงค์เดิมในการปรับปรุงเมืองศูนย์กลางประวัติศาสตร์ ซึ่งประกอบด้วย ข้อกำหนดสำหรับการดัดแปลงอาคารที่เป็นสถาปัตยกรรมในประวัติศาสตร์ ให้เหมาะสมกับสภาพการดำรงชีวิตในปัจจุบัน โดยไม่เป็นการทำลายลักษณะของสถาปัตยกรรมเดิม และอนุรักษ์อาคารเก่า รวมทั้งวัฒนธรรมของบริเวณนี้ด้วย

<u>โปรแกรมในการอนุรักษ์</u>

ในการจัดทำโปรแกรมการอนุรักษ์ มีการดำเนินการดังนี้ คือ

1) จำแนกประเภทของอาคาร

2) กำหนดประโยชน์ใช้สอยของอาคาร

3) กำหนดวิธีการซ่อมแซมสำหรับอาคารแต่ละประเภท ตามลักษณะของแต่ละ

อาคาร ต่อจากนั้นได้จัดกลุ่มของอาคารแต่ละประเภท เพื่อให้สะดวกแก่การทำงานและเพื่อให้การอนุรักษ์ได้ผลตรงตามเป้าหมาย เป็น 3 ประเภท คือ

กลุ่มที่ 1 ประเภทฟื้นฟู (Restoration) แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1) ประเภทที่ต้องทำการฟื้นฟู ตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดอย่างเคร่งครัด

2) ประเภทที่จะทำการฟื้นฟูหรือยังไม่ทำก็ได้

กลุ่มที่ 2 อนุรักษ์ (Conservation) แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

1) ซ่อมแซมและอนุรักษ์ ซึ่งเน้นหนักไปในการส่วนประกอบของ รูปด้านหน้า (Facade) เช่น หน้าต่าง ระเบียง และลักษณะของประโยชน์ใช้สอย เช่น โครงสร้างบันได ทางเดิน

2) ซ่อมแซมโดยมีขีดจำกัด อนุญาตให้มีการรื้อถอนได้ สำหรับส่วนประกอบที่เก่าแก่มาก ๆ และซ่อมแซมส่วนอื่น ๆ โดยไม่ทำลายคุณค่าของอาคาร

กลุ่มที่ 3 แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1) อนุญาตให้สร้างอาคารใหม่แทนที่อาคารที่ไม่ได้อนุรักษ์

2) รื้อโดยไม่ต้องสร้างใหม่ สำหรับอาคารที่ไม่ได้มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ เพื่อให้เกิดที่ว่างสาธารณะ (Public Openspace) ขึ้นในเมือง

ปรากฏว่าการอนุรักษ์เมือง Bologna ประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี และกลายเป็นตัวอย่างสำหรับการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์ ที่ได้มีการศึกษาและวางแผนการทำงานอย่างดี

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

<u>แนวความคิดด้านการอนุรักษ์เมืองของประเทศไทย</u>

<u>ความเป็นมาในการอนุรักษ์ในประเทศไทย พ.ศ. 2451</u>

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯให้จัดตั้ง โบราณคดีสโมสร เพื่อเป็นการศึกษาเรื่องราว ความเป็นมาของชาติบ้านเมืองในอดีต ในส่วนของการอนุรักษ์พระองค์ทรงโปรดกำหนดแนวทางใหม่เป็นครั้งแรก ซึ่งเป็นพระราชกระแสฯในการปฏิสังขรณ์พระปรางค์วัดอรุณ นับเป็นแนวทางในการอนุรักษ์ ฉบับแรกของประเทศไทย

พ.ศ. 2469

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯให้ตั้งราชบัณฑิตสภา และโปรดเกล้าให้มีเจ้าหน้าที่จัดการ 3 แผนก คือ

- แผนกศิลปากร สำหรับบำรุงวิชาช่าง
- แผนกวรรณคดี สำหรับบำรุงวิชาหนังสือ
- แผนกโบราณคดี สำหรับบำรุงความรู้เรื่องโบราณคดี

พ.ศ. 2478

หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปีพ.ศ. 2475 รัฐบาลได้สรรสร้าง และปรับปรุงโครงสร้างการดำเนินงานขององค์กรและโครงสร้างเดิม ในการบริหารราชการแผนดินหลายประการ โดยเฉพาะงานด้านการศึกษาค้นคว้าและสงวนรักษาบำรุงศิลปวัฒนธรรม โดยให้ยุบราชบัณฑิตยสภาออกเป็น 2 หน่วยงาน คือ

- ราชบัณฑิตยสถาน ทำหน้าที่ด้านการศึกษาค้นคว้าวิทยาการชั้นสูงสาขาต่าง ๆ
- กรมศิลปากร ทำหน้าที่ด้านการบำรุงวิชาการช่างต่าง ๆ โดยให้ทำแผนกโบราณคดีกับแผนกวรรณคดี ขึ้นสังกัดกรมศิลปากร ดำเนินงานต่าง ๆ ในการศึกษาค้นคว้าโบราณคดีและการอนุรักษ์โบราณสถาน และการพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ได้โอนมาเป็น กองโบราณคดี กรมศิลปากร ตั้งแต่บัดนั้นมา

พ.ศ. 2505

เมื่อกรมศิลปากรรับผิดชอบในการบูรณะซ่อมแซมโบราณสถานที่ประกาศขึ้นทะเบียนไว้ตามบัญชีของราชบัณฑิตยสภา การดำเนินงานในระยะต้นอาศัยแนวทางที่สำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพาทิศดำเนินการบูรณะโบราณสถานในแหลมอินโดจีนเป็นหลัก โดยถือหลักการที่ว่า "ไม่ซ่อมแซมโบราณวัตถุ แต่ค้ำจุนรักษาโบราณสถาน" ถ้าส่วนหนึ่งส่วนใดพังทลายหายไป ก็ใช้หินหรือไม้ใหม่วัสดุประเภทเดียวกันเข้าแทนที่ การบูรณะแบบนี้เราเรียกว่า "การค้ำยัน" ต่อมาภายหลังงานด้านโบราณคดีได้ขยายกว้างขวางออกไปตามภูมิภาคต่าง ๆ ในประเทศ เป็นการเพิ่มพูนความรู้ในด้านสถาปัตยกรรมโบราณ ในที่สุดได้พบความจริงว่าทฤษฎีการค้ำยันเหมาะสมกับการบูรณะโบราณสถานประสาทหินหรือศิลาแลง จะนำไปใช้กับโบราณสถานประเภทอิฐ ซึ่งสอดินโคลนไม่ได้

พ.ศ. 2505-2510

กรมศิลปากรปรับยุทธวิธีในการอนุรักษ์ในระหว่าง พ.ศ. 2505-2510 โดยให้การขุดแต่ง-บูรณะ เป็นงานที่ทำติดต่อกันโดยนักโบราณคดีและช่างที่รับผิดชอบ เป็นผู้ดำเนินการ เพราะถือหลักการที่ว่าซากชิ้นส่วนโบราณสถานที่ยังไม่ได้เคลื่อนย้ายออกจากพื้นที่ สามารถซ่อมแซมรูปทรงสถาปัตยกรรมที่ชัดเจนที่สุด จึงมอบหน้าที่ให้ช่างเทคนิคดำเนินการคู่ไปกับการขุดแต่ง การขุดแต่งและบูรณะเช่นนี้ ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นการทำงานที่ไม่ถูกต้อง เพราะเป็นการมอบอำนาจในคนเพียงกลุ่มเดียว หาได้เป็นตามกระบวนการอนุรักษ์ตามทฤษฎีและแนวปฏิบัติสากลที่นานาประเทศดำเนินการไม่ เป็นการทำลายโบราณสถาน ยิ่งกว่านั้นบทบาทของคำว่า โบราณสถานไม่ได้จำกัดอยู่เพียงซากหลักฐานของโบราณคดีตามแหล่งอารยธรรมโบราณ แต่แผ่ขยายไปสู่อาคารสถาปัตยกรรมประเภทอื่น ๆ ซึ่งสถาปนิกและวิศวกร เป็นผู้ดำเนินการโดยตรง

พ.ศ. 2517

กรมศิลปากรได้ปรับปรุงโครงสร้างกองโบราณคดีใหม่ จำแนกงานออกค่อนข้างชัดเจนขึ้นกล่าวคือ มอบงานศึกษารูปแบบให้ นักโบราณคดี นักประวัติศาสตร์ดำเนินการ หากเป็นโครงการใหญ่ที่มีนักวิชาการสาขาอื่น ๆ เข้ามาทำงานมากขึ้น ความรู้เกี่ยวกับโบราณสถานไม่ได้จำกัดอยู่แต่เพียงซากสถาปัตยกรรมเท่านั้น แต่รวมถึงอารยธรรมและประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ของโบราณสถานแห่งนั้นด้วย ส่วนการบูรณะโบราณสถานก็มอบให้งานบูรณะซึ่งเป็นกลุ่มช่างสาขาต่าง ๆ เช่น สถาปนิก วิศวกร และนายช่างศิลปกรรม นายช่างโยธา เป็นผู้ดำเนินการ งานบูรณะไม่ได้หยุดอยู่แต่การรักษาหลักฐานทางโบราณคดีเท่านั้น แต่ได้ขยายขอบเขตไปสู่การตกแต่งภูมิทัศน์ และการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมโบราณสถานนั้นด้วย โดยขยายแนวความคิดจากกฎบัตรการอนุรักษ์เมืองเวนิสเข้ามาใช้ในปีพ.ศ.2516 กิจการอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทย ดำเนินการเช่นนี้สืบมาจนถึงปัจจุบัน

การอนุรักษ์ในยุโรปมีบทบาทต่อการดำเนินงานของกรมศิลปากร

ในช่วงปี 2506-2520 กรมศิลปากรด้วยความช่วยเหลือของรัฐบาลอิตาลีได้ให้ทุนข้าราชการในสังกัดไปทำการฝึกอบรมในหลักสูตรต่าง ๆ ณ สถาบันระหว่างชาติว่าด้วยการอนุรักษ์ (ICCROM) ซึ่งคนเหล่านี้เมื่อกลับมาปฏิบัติงานในประเทศ นำเอาเทคนิควิธีการหลายอย่างมาดำเนินการปรับปรุง การดำเนินงานในประเทศ โดยการทดลองปฏิบัติ ณ โครงการขุดแต่ง และ

บูรณะโบราณสถานใน พระนครศรีอยุธยาและบริเวณใกล้เคียง การบูรณะ ณ ปราสาทหินพิมาย แล้วขยายไปดำเนินการที่ปราสาทพนมรุ้ง จ.บุรีรัมย์ งานทั้งหมดได้ขยายตัวต่อมาในแผนพัฒนา ฉบับที่ 4 และ 5 ตามลำดับ (พ.ศ. 2520-2529)

การดำเนินงานของกองโบราณคดี กรมศิลปากร ในปัจจุบัน

กองโบราณคดีได้กำหนดการสงวนรักษาทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ ๆ ไม่ว่าจะเป็นการซ่อมภาพจิตรกรรม การสงวนรักษาทางประวัติศาสตร์ของเมือง การสงวนรักษาประติมากรรมหรืออาคารพาณิชยกรรม จำเป็นต้องใช้ผู้ชำนาญการ การบูรณะโบราณสถานแต่ละแห่งนั้นขึ้นอยู่กับสภาพของโครงการแต่ละแบบ ผู้อำนวยการจะกำหนดขั้นตอนที่จำเป็นต่าง ๆ นับตั้งแต่แบบ การประมูลทำสัญญา และการบูรณะ ไปจนถึงงานต่าง ๆ ของกลุ่มผู้ชำนาญการให้มีระเบียบ โดยมีสถาปนิกเป็นหัวหน้า ในการดำเนินงานนั้นแบ่งงานออกเป็นขั้นตอน (Phase) และงานย่อยดังนี้

ขั้น 1 การสำรวจและออกแบบ (Pre-Design and Research Phase) เป็นการดำเนินงาน ดังนี้

1) ศึกษาและการวิเคราะห์การประเมินเบื้องต้น พิจารณาว่าโบราณสถานนั้นเป็นอนุสรณ์สถานประการใด ทำไมต้องอนุรักษ์ ควรอนุรักษ์อย่างไร

2) การจัดทำเอกสาร (Documentation) บันทึกสภาพที่คงอยู่ด้วยการถ่ายภาพและภาพร่าง เมื่อเป็นไปได้ก็จัดทำเอกสาร บันทึกหลักฐาน เปรียบเทียบสภาพที่คงอยู่เดิม กับสภาพที่ซ่อมสร้างใหม่ จำแนกเป็น

- การค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ ศึกษาและเตรียมรายงานทางเอกสาร ภาพถ่ายสมัยเก่า และข้อมูลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการขึ้นทะเบียน ประวัติศาสตร์ก่อสร้าง ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม รวมทั้งผู้คนที่เกี่ยวข้อง เพื่อประโยชน์ในการพิจารณาแบบแปลน แผนผัง

- การค้นคว้าทางโบราณคดี (Archaeological Research) ดำเนินการขุดค้นในพื้นที่ขอบเขตของโครงการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการซึ่งตั้งอยู่ในแหล่งที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และมีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมไม่เด่นชัด เช่น มีการทับถมของดินรอบฐานบริเวณเพื่อจะใช้เป็นแนวทางในการบูรณะรวมทั้งประเมินค่าโบราณวัตถุทางวิชาการ

- การพิจารณาทางด้านวิศวกรรมและสถาปัตยกรรม (Architectural and Engineering Investigation) โดยใช้ข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี และการวิเคราะห์ทางกายภาพอย่าง ละเอียดในส่วนขั้นพื้นฐาน

- งานออกแบบขั้นต้น (Preliminary Design) เตรียมภาพร่างและเอกสารอื่น ๆ ที่แสดงถึงการปรับปรุงที่จะทำขึ้น วัสดุ ความคิดทางด้านวิศวกรรม การเปลี่ยนแปลงและงานส่วนอื่น ๆ ทางการสงวนรักษา

- งบประมาณค่าใช้จ่าย (Project Budget) เตรียมรายละเอียดค่าใช้จ่าย ซึ่งอาจเป็นไปได้ที่จะช่วยอุดหนุนในการตั้งงบประมาณต่อไป

- รายงานขั้นต้น (Preliminary Report) รวบรวมข้อมูลที่เป็นลายลักษณ์อักษรตลอดจนภาพร่าง ภาพถ่าย และข้อมูลอื่น ๆ สำหรับเป็นรายงานของผู้ปฏิบัติ และช่วยในการเตรียมการใช้ประโยชน์รวมไปถึงการสำรวจของท้องถิ่นและประเทศ และการจัดทำทะเบียนสถานที่ทางประวัติศาสตร์แห่งชาติ หรือสิ่งที่มีประโยชน์สำหรับการจัดงบประมาณโดยผ่านเจ้าหน้าที่ทางด้านสงวนรักษาทางประวัติศาสตร์

3) การกำหนดแผนงาน (Programming) ตัดสินและชี้ให้เห็นว่าอาคารนั้นควรดำเนินการอนุรักษ์และปฏิบัติการอย่างไร

4) การศึกษาความเป็นไปได้ (Feasibility Study) ตรวจและประมวลข้อกำหนดและประเมินความเป็นไปได้ทางการเงิน และเทคนิคของงานสงวนรักษา ที่จะได้หรือไม่แล้วนำเสนออธิบดีกรมศิลปากรพิจารณาสั่งการ หรือผ่านกรรมการซึ่งอธิบดีแต่งตั้งขึ้น

ขั้น 2 การปรับปรุงด้านการออกแบบ (Design-Development Phase) เป็นการนำข้อเสนอแนะของอธิบดีการปรับปรุง เช่น

1) การออกแบบทางสถาปัตยกรรม (Architectural Design) เตรียมภาพร่างออกแบบขั้นสุดท้ายสำหรับโครงการรวมทั้งฝังแหล่งบริเวณต่าง ๆ ฝังแสดงรายละเอียดด้านต่าง ๆ และรายละเอียดต่าง ๆ ทางการสงวนรักษาที่สำคัญ ซึ่งงานเหล่านี้ก็จำเป็นต้องใช้เทคนิคการก่อสร้างและวัสดุพิเศษ

2) ด้านวิศวกรรม (Engineering) เตรียมออกแบบขั้นต้นและเอกสารทางโครงสร้าง ไฟฟ้า เบ็ดเตล็ด และการปรับปรุงแหล่งนั้น ๆ

3) รายละเอียด (Outline Specification) เตรียมรายละเอียดของงานโดยสังเขปเป็นลายลักษณ์อักษร รวมทั้งวัสดุ การใช้ช่างฝีมือ และวิธีการรวมทั้งเทคนิคที่จำเป็นต้องใช้ โดยจำแนกออกไว้ดังนี้

ก) การจัดทำผังรูปแบบการใช้ที่ดิน (Master Plan) เป็นการกำหนด

ใช้ที่ดินในบริเวณโบราณสถานที่จะดำเนินการบูรณะ ประกอบด้วย

- พื้นที่ ๆ เป็นโบราณสถาน ได้แก่ พื้นที่ซึ่งมีความสำคัญยิ่ง ซึ่งต้องปฏิบัติการด้วยความระมัดระวัง
- ที่ดินซึ่งใช้เป็นส่วนประกอบของโบราณสถาน เช่น ทางเท้า สวน บริเวณที่สงวนไว้เพื่อการขุดค้นในอนาคต (โดยการปลูกไม้ดอกคลุมบริเวณไว้)
- สถานที่บริการ ประกอบด้วย ที่จอดรถ ที่พักผู้เข้าชม ห้องน้ำ ห้องสุขา และสถานที่จัดบริการอื่น ๆ
- สถานที่อื่น ๆ หากเป็นพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์หรือเมืองประวัติศาสตร์จะมีปัจจัยอื่น ๆ ประกอบ เช่น ชุมชน ตลาดการค้า ของที่ระลึก ส่วนสาธารณูปการและสาธารณูปโภค เป็นต้น

โดยกำหนดพื้นที่ในกลุ่มต่าง ๆ ออกเป็นสี หรือใช้จัดหมายเลขกำกับให้ชัดเจนว่า หมายเลขบริเวณนั้น ๆ จะใช้ทำอะไร ผังบริเวณดังกล่าวนี้จะกำหนดในอัตราส่วน 1:500

ข) การจัดทำผังเฉพาะ (Zoning Plan) เมื่อได้ดำเนินการ กำหนดแนวทางในภาพรวม และการเกี่ยวข้องระหว่างโซนต่าง ๆ แล้ว แต่ละโซนจะขยายรายละเอียดเพิ่มขึ้นว่า ในส่วนนั้นจะดำเนินการอย่างไร มีโบราณสถานตั้งอยู่ที่ไหน พื้นที่ว่างจะทำอย่างไร จะมีส่วนบริการ เช่น ทางเดิน ทางเข้าเชื่อมกันอย่างไร ฯลฯ

ค) รูปแบบการบูรณะโบราณสถาน (Elevation Drafting)

ผังรูปแบบการบูรณะโบราณสถานแต่ละคำสั่ง ประกอบด้วย

- ผังพื้นเพื่อควบคุม
- ผังรูปตั้งทางสถาปัตยกรรม ทั้ง 4 ด้าน (Elevation Setting)
- รูปแบบโครงสร้างทางวิศวกรรม (Structural Design)
- ตำแหน่งจุดสำคัญทางจิตรกรรม ประติมากรรม หรือการตกแต่ง ซึ่งจะต้องอาศัยการขยายรูปแบบของนักประวัติศาสตร์ศิลปะว่า ดำเนินการบูรณะแค่ไหน อย่างไร และโดยวิธีใด
- การปฏิบัติการทางเคมีและฟิสิกส์ ในบางกรณีต้องใช้วิทยาศาสตร์เข้ามาช่วยในการอนุรักษ์ จะต้องกำกับไว้ให้ชัดเจน
- การตกแต่งภูมิทัศน์ต้องกำหนดไว้ให้ชัดเจน ได้ทำอะไร ที่ไหน มี

ผังและคำบรรยายกำกับไว้ด้วย

ง) กำหนดขั้นตอนการบูรณะ ปกติขั้นตอนการบูรณะกำหนดไว้ดังนี้

1) หากใช้การบูรณะแบบอนัสติโลซิส (Anastylosis)คือ การรื้อแล้วก่อตั้งเข้ารูปใหม่จะต้องจัดทำตามขั้นตอนต่อไปนี้

- กำหนดรหัส (Coding) บนชิ้นส่วนโบราณสถานเป็นหมายเลข พร้อมทิศทางด้วยสี หรือคอนกรีต และบันทึกไว้ในรูปแบบแผนผัง

- การขนย้ายออก (Move Out) ไปเก็บไว้ในสถานที่ซึ่งอยู่นอกเขตการก่อสร้างเพื่อปฏิบัติการทางเคมีหรือการทำความสะอาด แล้วแต่รายการในข้อ ค

- การจัดทำโครงสร้าง (Structure Construction) เป็นการก่อสร้างรากฐานและโครงสร้างตามที่กำหนดไว้ ในรูปแบบที่ได้เตรียมการไว้ โดยปกติจะใช้คอนกรีตเสริมเหล็ก

- การนำชิ้นส่วนกลับที่เดิม (Move In) เป็นการนำวัสดุชิ้นเดิมตั้งในตำแหน่งเดิมตามรหัสที่สร้างไว้ ชิ้นส่วนที่ตกหล่นมาแต่เดิมให้ทดลองประกอบตามพื้นดินก่อนนำไปติดตั้งจนหมดทุกชิ้น ชิ้นส่วนใดสูญหายไปหรือเสื่อมสภาพให้ใช้ของใหม่แทน แต่ไม่ควรเกิน 5 เปอร์เซ็นต์ของกายภาพ ในการบูรณะนี้ผู้รับผิดชอบต้องถ่ายภาพบันทึกไว้ทุกชิ้นให้ครบ ในการดำเนินการและต้องมีความซื่อสัตย์ต่อหลักการ โดยไม่เปลี่ยนสภาพวัตถุ

2) การบูรณะแบบอื่น ๆ รวมทั้งงานศิลปตกแต่ง ในรูปแบบและรายการจะต้องแสดงขั้นตอนการดำเนินงานให้ชัดเจนว่าจะทำอะไร ที่ไหน อย่างไร ใช้ช่างฝีมือประเภทใด หรือมีการวิธีปฏิบัติงานเป็นขั้นตอนอย่างไร ให้ปฏิบัติการได้มากน้อยเพียงใด (ข้อยุ่งยากจะเกี่ยวกับการเสริมรูปทรงโบราณสถานประเภทอิฐ จิตรกรรม และประติมากรรม ตกแต่งอาคาร เป็นต้น)

จ) ประมาณการค่าใช้จ่ายที่เป็นไปได้ (Statement of Probable Cost) เตรียมค่าใช้จ่ายที่ประมาณการไว้สำหรับงานที่จะทำ ซึ่งขึ้นอยู่กับการออกแบบทางสถาปัตยกรรม งานด้านวิศวกรรม และการกำหนดรายละเอียดของงานจะต้องปฏิบัติตามมาตรา 10 แห่ง พรบ.โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2504 คือ จะต้องได้รับอนุญาตจากอธิบดีกรมศิลปากร

ขั้นที่ 3 การขออนุมัติงบประมาณเพื่อการบูรณะ (Construction-Documents

Phase) กรมศิลปากรจะนำแบบรูปรายการทั้งหมด ให้สำนักงบประมาณพิจารณาอนุมัติวงเงิน โดยจะต้องมีเอกสารประกอบดังนี้

1) เอกสารการก่อสร้าง (Construction Documents) เตรียมเอกสารการก่อสร้างทั้งหมด รวมทั้งแบบ ผัง และการกำหนดรายละเอียดของงาน รายละเอียดเหล่านี้จำเป็นสำหรับการก่อสร้างของโครงการทั้งหมดและสำหรับเป็นเอกสารสัญญาอื่น ๆ

2) การประมาณการค่าใช้จ่ายขั้นสุดท้าย (Final Cost Estimate) เตรียมปรับรายละเอียดค่าใช้จ่ายที่เป็นไปได้ของงานทั้งหมด

3) การอนุมัติของสำนักงบประมาณ (Approvals) ต้องได้รับความเห็นชอบจากสำนักงบประมาณก่อนแล้ว จึงจะดำเนินการจัดผู้รับผิดชอบดำเนินงานพิจารณาต่อโครงการด้วย

ขั้น 4 การประมูล การต่อรองราคา การลงนามในสัญญาก่อสร้าง (Bidding Negotiations and Construction Contract Phase)

1. การทำสัญญา (Construction Advice) ในกรณีมีผู้รับจ้างก็แจ้งให้เขาทราบถึงสัญญาต่าง ๆ เกี่ยวกับโครงการสงวนรักษา และควรมีวิธีการคัดเลือกผู้รับจ้าง และผู้ทำสัญญาจ้าง ในการทำงานด้านการสงวนรักษาที่มีคุณภาพ คุณสมบัติของบริษัทที่เสนอดำเนินการได้ประกอบด้วย

1) ต้องมีคุณสมบัติตามกฎหมายว่าด้วยการก่อสร้าง และมีผลงานตามที่กฎหมายกำหนดไว้ ในการรับเหมาก่อสร้างงานของทางราชการ

2) บริษัทนั้นจะต้องเสนอ ช่างเทคนิคที่จะรับผิดชอบในการดำเนินงาน เช่น

- สถาปนิกการอนุรักษ์
- วิศวกรการอนุรักษ์
- นักประวัติศาสตร์ศิลปะหรือนักโบราณคดี
- นายช่างโยธา
- นายช่างศิลปกรรม
- นักวิชาการด้านการอนุรักษ์
- ช่างฝีมือ อื่น ๆ

2. การปฏิบัติการโดยผู้เชี่ยวชาญของหน่วยราชการ เนื่องจากการอนุรักษ์เป็นงานพิเศษที่ไม่เหมือนกับการก่อสร้างโบราณสถาน ในการดำเนินงานบางประเภทต้องดำเนินการ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เอง ทั้งนี้จะต้องจัดตั้งทีมการอนุรักษ์ขึ้น ประกอบด้วย

1) หัวหน้าโครงการ ซึ่งทำหน้าที่รับผิดชอบแทนผู้จัดการ และจะต้องกำกับการดำเนินงานให้เป็นไปตามขั้นตอนตามแผนที่กำหนดไว้ รวมทั้งจัดเจ้าหน้าที่ไปตรวจดำเนินการตามระยะเวลาที่กำหนดไว้ จัดทำรายงานเมื่อการบูรณะสำเร็จแล้ว ซึ่งจะมีองค์ประกอบสำคัญ 4 กลุ่ม คือ

- กลุ่มธุรการ ซึ่งจะต้องอยู่สำนักงานประจำ
- ช่างเทคนิค ซึ่งจะต้องปฏิบัติงานประจำตามระยะเวลาที่กำหนด
- ฝ่ายควบคุมพัสดุ ซึ่งเดินทางไปเป็นครั้งคราว
- ฝ่ายตรวจสอบ ซึ่งเป็นกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งจะต้องเดินทางไปตรวจสภาพการดำเนินงาน

3. การประเมินผล

ไม่ว่าการปฏิบัติงานบูรณะ เป็นการปฏิบัติงานคู่สัญญากับภาคเอกชน ซึ่งมีความชำนาญในเรื่องนี้ หรือการปฏิบัติงานโดยผู้เชี่ยวชาญในหน่วยราชการโดยตรง ต้องมีภารกิจสำคัญในการดำเนินงาน โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งจรรยาบรรณนักอนุรักษ์ ดังนี้

- ต้องทำบันทึกเกี่ยวกับสภาพของวัตถุ วิธีปฏิบัติ และวัสดุที่ใช้ในระหว่างการอนุรักษ์ทั้งหมดตามขั้นตอนที่กำหนดไว้
- จะต้องทำบันทึกหลักฐานทางประวัติการอนุรักษ์ไว้อย่างครบถ้วน และหลักฐานนี้จะต้องเก็บไว้อย่างดี มิให้ถูกทำลาย ปลอมแปลงหรือทำการเคลื่อนย้ายแต่อย่างใด แล้วนำเสนอหน่วยงานที่สังกัด จึงจะพ้นความรับผิดชอบ
- การต่อเติมเสริมแต่งหรือแทรกแซงใด ๆ ต่อวัสดุ ควรกระทำเท่าที่จำเป็นเท่านั้น
- การดำเนินการใด ๆ ต้องคำนึงถึงคุณค่าทางด้านความงาม ด้านประวัติศาสตร์ และตามข้อเท็จจริงเกี่ยวกับวัฒนธรรมนั้น เมื่อการดำเนินงานเสร็จเรียบร้อยตามพันธะสัญญาต้องนำเสนออธิบดีกรม แล้วนำเอกสารทั้งหมดเกี่ยวกับการบูรณะ ซึ่งเก็บรักษาไว้กองจดหมายเหตุแห่งชาติ

ประสบการณ์ปฏิบัติ

กรณีศึกษาแผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย (กรมศิลปากร, 2525)

การอนุรักษ์และพัฒนาอุทยานประวัติศาสตร์ เป็นการนำเรื่องของอดีตกาลมาฟื้นฟู เพื่อให้เกิดภาพบรรยากาศแต่ครั้งโบราณให้มีชีวิตขึ้นมาอีก ซึ่งจำเป็นที่จะต้องสอดคล้องกับสภาวะการณ์ปัจจุบันด้วย ดังนั้นหลักการสำหรับแผนงานอนุรักษ์และพัฒนาอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย จึงถูกวางไว้เป็นแนวทางอย่างกว้าง ๆ ดังนี้

1) ในด้านโบราณสถานและแหล่งประวัติศาสตร์โบราณคดี จะดำเนินการศึกษา อนุรักษ์ และดูแลรักษาโบราณสถานและแหล่งประวัติศาสตร์โบราณคดี อย่างถูกต้องตามหลักวิชาการ

2) ในด้านภูมิสถาปัตยกรรม จะดำเนินการฟื้นฟูสภาพแวดล้อมของอุทยานประวัติศาสตร์ให้ร่มรื่นและมีบรรยากาศใกล้เคียงกับในสมัยโบราณ โดยจะใช้หลักฐานที่คงปรากฏอยู่ผสมผสานกับหลักวิชาทางด้านภูมิสถาปัตยกรรม

3) ในด้านการติดต่อคมนาคม จะจัดเส้นทางคมนาคมภายในเขตอุทยานประวัติศาสตร์เชื่อมโยงระหว่างโบราณสถานและพื้นที่ที่สำคัญ ๆ ต่าง ๆ เพื่อสะดวกต่อการเข้าชมและการดูแลรักษาโบราณสถาน

4) ในด้านการศึกษา และการส่งเสริมการท่องเที่ยว จัดให้มีการบริการ และสิ่งอำนวยความสะดวกประเภทต่าง ๆ เช่น ห้องสมุด อาคารค้นคว้าวิจัย ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว บ้านพักรับรองนักท่องเที่ยว ค่ายลูกเสือและเยาวชน เป็นต้น โดยจัดให้มีสาธารณูปโภค การสื่อสาร และที่พักอาศัยให้เหมาะสม

5) ในด้านการจัดชุมชนและการจัดการใช้ที่ดิน ต้องให้สอดคล้องกับการสร้างอุทยานประวัติศาสตร์ โดยจะต้องวางผังควบคุมและกำหนดการใช้ที่ดินทั้งบริเวณ มีการจัดหาที่อยู่อาศัยและที่ทำกินพร้อมทั้งสาธารณูปโภคให้กับประชาชน

6) ในการพัฒนาโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ ควรคำนึงถึงประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคม เช่น รายได้และการจ้างงาน จะต้องให้ตกอยู่กับท้องถิ่นมากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้

ในการดำเนินการพัฒนาแหล่งโบราณคดี/เมืองโบราณ ให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์จำเป็นต้องมีแผนหลักสำหรับการพัฒนา โดยสามารถแบ่งแผนงานในการดำเนินงานได้ดังต่อไปนี้

1) แผนงานศึกษาค้นคว้าด้านศิลปะ ประวัติศาสตร์ และโบราณคดี แผนงานดังกล่าว ดำเนินการศึกษาถึงการกำเนิดของชุมชนศรีสัชนาลัย ความสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างศรีสัชนาลัยกับสุโขทัย ซึ่งเนื้อหาทางด้านประวัติศาสตร์สมัยสุโขทัยและเมืองศรีสัชนาลัยที่ปรากฏอยู่ทั่วไปนั้นมีความสับสนไม่ชัดเจน

2) แผนงานการขุดแต่งและอนุรักษ์โบราณสถาน เนื่องจากโบราณสถานในเขตอุทยานฯ มีสภาพเสื่อมโทรม ปรากฏเป็นซากปรักหักพัง แผนงานด้านการขุดแต่งและอนุรักษ์โบราณสถานจะให้ความสัมพันธ์กับลำดับความสำคัญ สภาพปัจจุบัน และรวมถึงการดำเนินการในกรณีเร่งด่วนด้วย

3) แผนงานอนุรักษ์และพัฒนาด้านภูมิสถาปัตยกรรม โดยแผนดังกล่าวได้ถูกจัดแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ

- งานออกแบบปรับปรุงสภาพภูมิสถาปัตยกรรมภายนอกบริเวณกำแพงเมือง งานส่วนนี้เกี่ยวข้องกับ การกำหนดการใช้ที่ดินและปัญหาในการครอบครองที่ดิน การออกแบบปรับปรุงจะคำนึงถึงความสำคัญของพื้นที่อุทยานในแต่ละเขต โดยเป็นบริเวณที่ใกล้กับเมืองโบราณ และโบราณสถานรอบนอกเป็นสำคัญ รวมทั้งจัดเพิ่มหรือสร้างสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น น้ำ ไฟ ถนน เป็นต้น ในที่นี้รวมถึงการกำหนดตำแหน่งของอาคาร หรือสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อภูมิทัศน์ด้วย เช่น ศาลาที่พัก ห้องน้ำ – ห้องส้วม ฯลฯ

- งานออกแบบปรับปรุงสภาพภูมิสถาปัตยกรรม ภายในบริเวณกำแพงเมือง อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย ภายในเขตกำแพงเมืองปลอดจากบ้านเรือนของราษฎร์ และปัญหาการถือครอง ดังนั้นในการพัฒนาสภาพทางภูมิทัศน์ภายในเมืองจึงไม่มีอุปสรรค

4) แผนการใช้ที่ดินและการควบคุม ในการจัดการใช้ที่ดินได้จัดแบ่งการใช้ที่ดินออกเป็น 5 ประเภท ประกอบด้วย บริเวณที่ปรับปรุงเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ บริเวณสาธารณูปโภคสาธารณูปการ บริเวณชุมชน บริเวณเกษตรกรรม และบริเวณป่าสงวน ส่วนในการควบคุมการใช้ที่ดินภายในเขตอุทยานฯ ได้จัดแบ่งเขตควบคุมออกเป็น 4 เขต ประกอบด้วย เขตโบราณสถานและแหล่งประวัติศาสตร์ เขตอนุรักษ์สภาพธรรมชาติ เขตพื้นที่เกษตร และเขตชุมชน

5) แผนการพัฒนาชุมชนและส่งเสริมรายได้ จากแนวทางการจัดการการใช้ที่ดินทำให้มีผลกระทบต่อชุมชนซึ่งมีบ้านเรือนอยู่ชิดโบราณสถาน ทำลายคุณค่าของโบราณสถานและภาพรวมของเมือง ทำให้ราษฎร์ในบริเวณดังกล่าว ต้องย้ายออกไปในบริเวณชุมชนแห่งใหม่ ที่จัดสรรโดยกรมศิลปากรบริเวณริมฝั่งแม่น้ำยม ฟากตะวันออก บริเวณที่ราบเชิงเขาพระบาทด้านใต้ โดย

ทางกรมศิลปากรได้พิจารณาชดเชยค่ารื้อถอน พร้อมทั้งได้เตรียมสาธารณูปโภค สาธารณูปการเข้าสู่บริเวณชุมชนใหม่ด้วย นอกจากนี้ได้วางแผนสร้างงานเสริมรายได้ให้กับชุมชน ให้มีรายได้จากการทำเทียมโบราณวัตถุตามกรรมวิธีดั้งเดิม ในบริเวณดังกล่าวเชื่อว่าจะทำให้นักท่องเที่ยวสนใจอย่างมาก

6) แผนงานพัฒนาสาธารณูปโภค สาธารณูปการ และงานการก่อสร้างอาคาร โดยมีแผนงานทั้งหมด 7 ประเภท ประกอบด้วย งานพัฒนาระบบถนน งานพัฒนาระบบไฟฟ้า งานพัฒนาแหล่งน้ำ งานปรับปรุงพื้นที่ งานพัฒนาระบบสื่อสาร งานพัฒนาระบบกำจัดขยะและสิ่งปฏิกูล งานพัฒนาด้านอาคารสถานที่ใช้สอย

7) แผนพัฒนาด้านการท่องเที่ยวและบริการ แผนงานดังกล่าวจะดำเนินการปรับปรุงด้านการคมนาคม การฟื้นฟูประเพณีเทศกาลในอดีต เสริมบทบาทของเมือง ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ที่มีสภาพแวดล้อมเป็นธรรมชาติ ทำการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ โดยจัดทำเอกสารเรื่องราวสำคัญของเมืองศรีสัชนาลัย จัดศูนย์บริการนักท่องเที่ยวพร้อมทั้งสิ่งอำนวยความสะดวก รวมไปถึงการจัดเวรยามคอยตรวจตราให้ความปลอดภัยกับนักท่องเที่ยว

8) แผนพัฒนาบุคลากรและอัตรากำลังการพัฒนาอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย จำเป็นต้องมีเจ้าหน้าที่ดำเนินการในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น งานด้านการบริหาร การเงิน บุคลากร งานด้านวิชาการ งานอนุรักษ์โบราณสถาน ตลอดจนบริการด้านต่าง ๆ เพื่อรองรับปริมาณงานที่เพิ่มขึ้นให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลตามเป้าหมายของโครงการที่วางไว้ การขยายอัตรากำลังขึ้นรองรับจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง การพัฒนาบุคลากรที่มีอยู่มีความจำเป็นเช่นเดียวกัน ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ของการพัฒนาอุทยาน ฯ จึงควรมีการฝึกฝนอบรมให้การศึกษา และประเมินผลการปฏิบัติงานอย่างต่อเนื่อง ให้บุคลากรที่มีอยู่มีคุณภาพสามารถรองรับความเปลี่ยนแปลงของงานและภาระรับผิดชอบที่เพิ่มตามแผนการทำนุบำรุงมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 และ 7

จะเห็นได้ว่าแผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย มีการนำเอาเทคนิควิทยาการด้านต่าง ๆ มาร่วมในการจัดการโบราณสถานแห่งนี้ เป็นผลให้โครงการได้รับความสนใจจากประชาชนโดยทั่วไป อย่างไรก็ตาม เนื่องจากเป็นการดำเนินการศึกษาเกี่ยวกับโบราณสถานในแนวทางที่แตกต่างไปจากเดิม จึงมีข้อขัดแย้งทางด้านวิชาการ และแนวความคิดการอนุรักษ์ในอดีตหลายประการ แต่ทางรัฐบาลยังมีนโยบายพัฒนาอุทยานประวัติศาสตร์แห่งอื่น ๆ ที่คล้ายกันต่อไป

ปัญหาและอุปสรรคในการอนุรักษ์ของไทย

สำหรับการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและสิ่งแวดล้อมของไทยนั้น ที่มีผลกระทบต่อการทำลายคุณค่าและความสำคัญ สืบเนื่องมาจากต้นเหตุที่สำคัญคือ การกระทำของมนุษย์ ปัญหาที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์มีประเด็นที่สำคัญ สรุปได้ดังต่อไปนี้

การใช้ที่ดิน

จากสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของเมืองที่เติบโตอย่างรวดเร็ว ทำให้ที่ดินในเมืองมีราคาสูงขึ้น ประชากรหนาแน่น จึงทำให้มีการใช้ที่ดินอย่างคุ้มค่า และขาดการคำนึงถึงการเว้นว่าง โดยเฉพาะในบริเวณโดยรอบโบราณสถานและแหล่งศิลปกรรม โดยการใช้ที่ดินที่ไม่เหมาะสมเป็นไปในรูปแบบดังต่อไปนี้

1. การก่อสร้างอาคารเพื่ออยู่อาศัย อาคารพาณิชย์ โรงแรม สถานบริการ ตลาด โรงงานอุตสาหกรรม เกิดการรุกล้ำประชิดกับตัวโบราณสถานหรือแหล่งศิลปกรรม ทำให้เกิดการบดบังทัศนียภาพและเกิดภาวะมลพิษ ทำให้สูญเสียความสง่างาม และความเป็นเอกลักษณ์ของสิ่งที่เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี

2. การใช้พื้นที่โล่งว่าง (Open Space) ในแหล่งศิลปกรรม หรือบริเวณใกล้เคียงเพื่อเป็นที่จอดรถ ห้องน้ำสาธารณะ ร้านค้าแผงลอย หาบเร่ ซึ่งส่งผลให้เกิดความสกปรก และขาดความเป็นระเบียบเรียบร้อย ทำให้แหล่งศิลปกรรมเสื่อมคุณค่า และสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมเสื่อมโทรม

3. การครอบครอง บุกรุก หรือรุกล้ำโดยพลการ การยึดครองพื้นที่ ที่เป็นเขตโบราณสถานและแหล่งศิลปกรรม เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในเขตโบราณสถานและแหล่งศิลปกรรมที่ขาดการดูแลเอาใจใส่

ซึ่งการเกิดปัญหาในการใช้ที่ดินจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่าย ทั้งหน่วยงานของภาครัฐและเอกชน โดยทุกฝ่ายต้องสำนึกถึงคุณค่า ความสำคัญ และห่วงแหน ในสิ่งที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ โดยไม่คำนึงถึงประโยชน์ของตนฝ่ายเดียว

การเปลี่ยนแปลงค่านิยมและรูปแบบ

เมื่อสังคมไทยยอมรับวัฒนธรรมใหม่เข้ามาย่อมเกิดลักษณะ ที่เรียกว่า "การสูญหายทาง

วัฒนธรรม "(Cultural Loss) คือ การเกิดวัฒนธรรมใหม่ ๆ เข้ามาแทนที่ของเก่า ดังนั้นใน ปัจจุบันการดัดแปลง รื้อถอน หรือทำลายโบราณสถานเกิดขึ้นเนื่องจาก ค่านิยมของสังคมที่มีอิทธิพล ของอารยธรรมต่างถิ่นเข้ามา ซึ่งมีบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงรสนิยมในเรื่องรูปแบบเดิม(ของเก่า) ที่สังคมปัจจุบันคิดว่าล้าสมัย ทำให้เกิดการสร้างสิ่งแวดล้อมใหม่ ที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งทางด้าน ภูมิทัศน์ เป็นการทำลายตัวโบราณสถานและแหล่งศิลปกรรมให้เสื่อมค่าในที่สุด

การขาดความสำนึกต่อส่วนรวม

ผลเสียหายที่เกิดจากพฤติกรรมของมนุษย์ที่แสดงออกมาในลักษณะนี้ได้แก่ การรื้อหรือ นำอิฐ หรือหินจากซากปรักหักพังของโบราณสถานที่อยู่ใกล้เคียงไปสร้างต่อเติม ที่พักอาศัย หรือนำ ไปปูทางเดิน ใช้ส่วนของโบราณเป็นที่พักอาศัย หรือพักสินค้า วัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ หากปล่อยให้มี การใช้ประโยชน์ผิดประเภทเช่นนี้ต่อไป ตัวโบราณสถานและแหล่งศิลปกรรมนั้นอาจพังลงมาได้และ ก่อให้เกิดทัศนอุจาดรกรุงรัง ทำลายสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมโดยสิ้นเชิง

การพัฒนาทางด้านสาธารณูปโภค

แม้ว่าการพัฒนาจะช่วยให้ประเทศชาติเจริญก้าวหน้าก็ตาม แต่ถ้าไม่มีการวางแผนป้องกันผลกระทบต่อตัวโบราณสถานและแหล่งศิลปกรรม ซึ่งการพัฒนาที่มีผลต่อกระทบต่อสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาทางด้านสาธารณูปโภค ประกอบด้วย

1. การใช้พื้นที่ที่เคยเป็นโบราณสถานตัวเมือง เพื่อสร้างให้เป็นย่านการค้า มีการติดตั้งเสาไฟฟ้าแรงสูงผ่าน หรือประชิดตัวโบราณสถาน หรือแหล่งศิลปกรรม

2. การพัฒนาเส้นทางคมนาคม การพัฒนาเพื่อให้เกิดความเจริญในท้องถิ่น โดยการตัดถนนเชื่อมโยงระหว่างจังหวัด อำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน เช่น การตัดถนนล้อมรอบประตูเมือง

3. การพัฒนาด้านการเกษตร การส่งเสริมขยายพื้นที่เพาะปลูก หรือการให้กรรมสิทธิ์ถือครองที่ดินในบริเวณที่เป็นเขตโบราณสถานและแหล่งศิลปกรรม โดยประชาชนเข้าไปรุกล้ำบุกรุกโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์

ด้วยเหตุนี้ จึงควรมีการร่วมมือและประสานงานระหว่างหน่วยงานของรัฐ ในการพัฒนาพื้นที่ใด ๆ ก็ตาม โดยร่วมกันวางแผนการดำเนินงานอย่างรอบคอบรัดกุม ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ของประชาชน และเพื่อการอนุรักษ์ไว้ซึ่งมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ ซึ่งถ้าสูญหาย หรือถูกทำลายจนหมดสิ้นไป ก็มิอาจสามารถหาสิ่งอื่นมาทดแทนได้อีก

ภาวะมลพิษ

ภาวะมลพิษที่เกิดขึ้นทั้งในเมืองและชนบท มีผลทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมเสื่อมโทรมได้ในแหล่งศิลปกรรม สาเหตุสำคัญได้แก่

1. แรงสั่นสะเทือนจาก ยวดยานพาหนะ การก่อสร้าง การระเบิดและย่อยหิน ทำให้ศิลปกรรมทรุด หรือแตกหัก เสียหายพังทลายได้ และสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม

2. เขม่าควันและฝุ่นละอองที่เกิดขึ้นในอากาศ บางอย่างสามารถทำปฏิกริยากับเนื้อวัสดุที่เป็นไม้หรือโลหะ ทำให้ตัวโบราณสถานและแหล่งศิลปกรรมเสื่อมสภาพเร็วกว่าปกติ และเป็นมลพิษต่อสิ่งแวดล้อมที่อยู่โดยรอบ

3. ทัศนอุจจาด เป็นผลมาจากการไร้ระเบียบ ทำให้สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมได้รับความเสียหาย เช่น การติดป้ายโฆษณาสินค้าขนาดใหญ่ ในบริเวณที่เป็นเขตโบราณสถาน หรือแหล่งศิลปกรรม การทิ้งขยะภายในบริเวณโบราณสถาน การปล่อยน้ำเสียออกจากร้านค้า อาคารบ้านเรือนลงในคูเมือง การจัดบริการที่ไม่เหมาะสมให้แก่นักท่องเที่ยว เช่น ห้องน้ำ แผงลอย ร้านค้า เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ล้วนก่อให้เกิดทัศนอุจาดต่อสิ่งแวดล้อมทางศิลปกรรมทั้งสิ้น

4. สัตว์ประเภทต่าง ๆ เช่น แมลง นก ปลวก ค้างคาว โดยการกัดแทะและถ่ายมูลทำความเสียหายให้กับตัวศิลปกรรมและสภาพแวดล้อม

แนวความคิดด้านจินตภาพ

สำหรับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ได้พิจารณาเทคนิคการวิเคราะห์ทางด้านจินตภาพ ซึ่งศึกษาโดยสถาปนิกชาวอเมริกันชื่อ Kevin Lynch ได้ทำการศึกษาไว้ในหนังสือชื่อ "Image of the City" ในปี ค.ศ.1960 ซึ่งมีอิทธิพลต่อแนวทางการศึกษาต่อมาเกี่ยวกับ จินตภาพของสภาพแวดล้อมเมือง เนื่องจากมีรายละเอียดในแนวความคิดเกี่ยวกับจินตภาพเมือง พร้อมทั้งวิธีการในการค้นหาจินตภาพที่อยู่ภายในจิต ตลอดจนการประยุกต์ผลของการศึกษาให้เป็นประโยชน์ต่อการออกแบบสภาพแวดล้อมชุมชน

ซึ่งก่อนที่จะกล่าวถึงเทคนิคการวิเคราะห์ทางด้านจินตภาพ ทางผู้จัดทำจะได้กล่าวถึงขบวนการเกิดจินตภาพก่อน เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาเทคนิควิธีการในขั้นต่อไป

1. <u>ขบวนการเกิดจินตภาพ</u>

การเกิดจินตภาพ (Imagery) เป็นการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ถ้อยคำ ซึ่งปรากฏว่าคำที่มีความหมายที่อ้างอิงถึงกายภาพย่อม ทำให้เกิดการจำได้ง่ายกว่าคำที่ไม่มีความหมายเกี่ยวข้องกับกายภาพ เช่น คำว่า ความสุภาพ แรงจูงใจ เป็นต้น ไม่ก่อให้เกิดจินตภาพเหมือน คำว่า ตลาดสด อาคารเรียน รถยนต์ เป็นต้น การเกิดจินตภาพช่วยในการเรียนรู้และการจำ การเกิดการจำของมนุษย์นั้นเป็นไปได้ด้วยกัน 2 ทาง คือ ทางถ้อยคำ (Verbal) ทางทัศนา (Visual) ดังนั้นหากการเรียนรู้ผ่านขบวนการทั้งสองทาง ย่อมช่วยในการจำได้ดีกว่าการเรียนรู้ผ่านขบวนการใดขบวนการหนึ่ง (วิมลสิทธิ์ หรยางกูร, 2535)

<u>ลักษณะเฉพาะของการจำ</u>

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่า การเกิดจินตภาพช่วยในการเรียนรู้และการจำ ซึ่งได้มีการทดลองโดย เบาเออร์ (Bower, 1970) ปรากฏว่ากลุ่มที่อาศัยจินตภาพในการช่วยจำนั้นสามารถจำได้ถูกต้องมากกว่ากลุ่มที่ไม่ได้รับการบอกให้สร้างจินตภาพในการจำ ดังนั้นก่อนที่จะศึกษาถึงขบวนการทางด้านจินตภาพซึ่งเป็นขบวนการช่วยจำ จึงต้องศึกษาถึงลักษณะเฉพาะของการจำ และขั้นตอนการจำเสียก่อน จากการจำของมนุษย์สามารถแบ่งออกเป็นลักษณะเฉพาะของการจำได้เป็น 3 ประเภท

1. การระลึก (Recall) เป็นขบวนการระลึกที่แสดงถึงความสามารถ ในการเรียกสิ่งที่เรียนรู้กลับคืนมาใช้งานได้หรือเป็นการนึกได้ การระลึกได้จึงไม่เกี่ยวกับอดีตโดยตรง และเป็นไปโดยอัตโนมัติ เช่น การเอ่ยชื่อบุคคลใดบุคคลหนึ่งได้ถูกต้อง โดยไม่จำเป็นต้องจำเหตุการณ์ที่รู้จักบุคคลนั้นได้

2. การจำได้ (Recognition) เป็นขบวนการจำที่มีความไวในการประเมินความจำมากกว่า เพราะไม่ต้องระลึกถึงรายละเอียดอย่างในการจำที่เป็นการระลึก ซึ่งการจำได้หรือไม่ได้นั้น ไม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ในอดีต เช่น เมื่อเห็นรูปถ่ายของบุคคลเราจำได้ว่าเคยพบหรือไม่เคยพบบุคคลผู้นั้น

3. การหวนราลึก (Recollection) เป็นขบวนการจำที่เกิดขึ้นเพราะ การมีสิ่งเร้าที่ทำให้เกิดการหวนราลึกถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เช่น การเห็นบ้านที่มีลักษณะคล้ายกับบ้านเดิมของตน อาจนึกถึงประสบการณ์ในอดีตที่เป็นเหตุการณ์เฉพาะซึ่งอาจได้แก่ การหวนราลึกถึงเหตุการณ์อัคคีภัยที่ลุกลามจากหลังตลาด และเผาบ้านเดิมของตนเองต่อหน้าต่อตาเมื่อ 20 ปีก่อน ซึ่งความจำในลักษณะนี้อาจมีรายละเอียดและเป็นเรื่องเป็นราว หรืออาจขาดความสมบูรณ์ และขาดความชัดเจนก็ได้

จากลักษณะของการจำของมนุษย์ที่ได้กล่าวมาข้างต้น การจำที่เกี่ยวกับการใช้สอยสภาพแวดล้อมกายภาพ ซึ่งมีผลต่อการออกแบบและวางแผนสภาพแวดล้อมกายภาพจึงได้แก่ การจำที่เป็นประเภทการระลึก (Recall) เนื่องจากลักษณะเฉพาะของสภาพแวดล้อม มีส่วนช่วยส่งเสริมให้เกิดการจำได้

เราสามารถแบ่งขั้นตอนของกระบวนการจำออกเป็น 3 ขั้นตอนใหญ่ ๆ คือ

1) ขั้นตอนการเก็บ (Storage) เป็นขบวนการกำหนดข่าวสารที่จะสะสมไว้ด้วยการจำ การที่จะเกิดการจำเนื่องมาจากพบว่ามีร่องรอยบางประการที่ได้จากกการเรียนรู้หรือประสบการณ์ที่ค้างอยู่ในความทรงจำ ทฤษฎีที่เน้นความสำคัญของการจำที่ขั้นตอนการเก็บเรียกว่า "ทฤษฎีความเป็นปึกแผ่น" (Consolidation Theory) ซึ่งเน้นความเป็นปึกแผ่นของร่องรอยที่สะสมไว้ วงจรนี้บันทึกประสบการณ์ที่ผ่านไป และจะต้องรวมเป็นปึกแผ่นถึงจะสามารถเก็บไว้ได้ถาวร ดังนั้นการที่เราจำบางสิ่งบางอย่างไม่ได้อาจเป็นเพราะว่าไม่มีการเก็บไว้อย่างเพียงพอนั้นเอง ร่องรอยที่สะสมไว้ยังขาดความเป็นปึกแผ่นและสลายตัวไปตามเวลา

2) ขั้นตอนการทรงไว้ (Retention) เป็นขบวนการหน่วงรั้งสิ่งที่สะสมไว้ให้คงอยู่ในความจำ เพื่อจะได้นำกลับมาใช้ในภายหลังด้วยการจำ ทฤษฎีที่เน้นเหตุของการลืมที่ขั้นตอนนี้เรียกว่าทฤษฎีความเสื่อมสลาย (Decay Theory) ความเสื่อมสลายอาจเป็นเพราะการเปลี่ยนแปลงของกระบวนการทางชีวภาพหรือเหตุอื่น ๆ จึงทำให้เกิดการลืม ปัจจุบันยังไม่ค้นพบสาเหตุทางสรีรวิทยาที่เชื่อได้แน่ว่าก่อให้เกิดความเสื่อมสลายของความจำ ทฤษฎีความเสื่อมสลายจึงยังไม่เป็นที่ยอมรับกันมากเช่นทฤษฎีอื่น

3) ขั้นตอนการเรียกกลับ (Retrieval) เป็นขบวนการที่ได้เก็บสะสมไว้ในความจำ บางส่วนจะได้รับการเรียกกลับมาใช้ในขณะที่เกิดการจำ หรือเกิดกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการจำ ทฤษฎีการสอดแทรก (Interference Theory) ได้เน้นสาเหตุสำคัญของการลืมที่ขั้นตอนการเรียกกลับนี้ เกิดจากการสอดแทรกที่เป็นอุปสรรคต่อการเรียกกลับ สิ่งที่เรียนรู้มาก่อนตามลำดับขั้นย่อมมีความสัมพันธ์ต่อกัน และสิ่งที่เรียกกลับมานั้นอาจได้รับอิทธิพลมาจากสิ่งอื่น ๆ ที่ได้เรียนรู้มาแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิ่งที่คล้ายคลึงกัน การสอดแทรกอาจเป็นอุปสรรคขัดขวางต่อการเรียกกลับหรือ ถึงขั้นขัดแย้งจนทำลายในความจำ การสอดแทรกจึงทำให้เกิดการลืมได้

จากประสบการณ์ในชีวิตประจำวันของมนุษย์ มนุษย์เรียนรู้สภาพแวดล้อมกายภาพและสามารถจดจำสิ่งต่าง ๆ มากมาย ที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมกายภาพ เช่น รู้ว่าเป็นสภาพแวดล้อมอะไร อยู่ที่ไหน มีลักษณะกายภาพอย่างไร ตลอดจนมีความรู้สึก และทัศนคติที่เกี่ยวข้องอย่างไร สิ่งที่เรียนรู้เหล่านี้ปรากฏเป็นความจำในสมองของมนุษย์ โดยที่สภาพแวดล้อมที่เราคุ้นเคยเป็นระยะเวลานานก็จะปรากฏอยู่ในความจำระยะยาว และหากเป็นสภาพแวดล้อมใหม่สิ่งที่จะทำให้สภาพแวดล้อมเป็นที่จดจำและเป็นที่ประทับใจ ปรากฏในความทรงจำระยะยาวอาจเกิดจากสภาพแวดล้อมที่เป็นภูมิสัญลักษณ์ หรือสภาพแวดล้อมที่มีเอกลักษณ์โดยที่มีลักษณะเด่นเฉพาะตัว

ระบบมโนทัศน์

สิ่งที่มนุษย์เรียนรู้และจำได้จากสภาพแวดล้อมกายภาพ มักมีความสัมพันธ์ต่อกันเป็นระบบกล่าวคือ มีการจัดระเบียบเกิดขึ้นไม่มากก็น้อย เราอาจ เรียกว่า "ระบบมโนทัศน์" (Conceptual System) โดยที่ส่วนสำคัญของโครงสร้างระบบมโนทัศน์แบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ (วิมลสิทธิ์ หรยางกูร, 2535)

1. จินตภาพ ได้แก่ ส่วนที่ปรากฏขึ้นทางจิตของสภาพแวดล้อมที่รับรู้ผ่านการมองเห็น จินตภาพในที่นี้จะเน้นความสำคัญที่คุณสมบัติทางกายภาพที่มีผลต่อการเกิดจินตภาพ

2. ระยะทางและขอบเขต ได้แก่ ส่วนที่แสดงความสัมพันธ์ของตำแหน่งองค์ประกอบที่เกิดเป็นจินตภาพ โดยเน้นความสำคัญที่ระยะทางและขอบเขต

3. ความหมาย ได้แก่ ส่วนที่ช่วยให้เกิดความเข้าใจว่า สิ่งที่ปรากฏในจินตภาพนั้นคืออะไร มีหน้าที่ใช้สอยประการใด และก่อให้เกิดความรู้สึกและทัศนคติประการใด ความหมาย

ในที่นี้จึงรวมไปถึงความหมายทางหน้าที่ใช้สอยและความหมายทางอารมณ์

ทั้งระยะทาง ขอบเขต และความหมาย ต่างแอบแฝงอยู่ในจินตภาพสวนสาคัญทั้ง 3 ประการนี้ ต่างมีความสัมพันธ์ต่อกันที่ทาให้เกิดระบบมโนทัศน์ซึ่งชัดเจนยิ่งขึ้น ได้มีการนาความรู้ความเข้าใจเหล่านี้ มาประมวลศึกษาเกี่ยวกับระบบมโนทัศน์ของสภาพแวดล้อมกายภาพมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การศึกษาการเกิดจินตภาพของสภาพแวดล้อมในปี ค.ศ. 1960 โดย Kevin Lynch ได้ทาการศึกษาจินตภาพของเมือง ซึ่งได้เสนอเป็นผลงานในหนังสือที่ชื่อว่า "The Image of the City" โดยเป็นการเสนอการศึกษาที่มีรายละเอียดในแนวความคิด ที่เกี่ยวกับจินตภาพของเมือง ซึ่งทางผู้ศึกษาจะได้กล่าวถึงในหัวข้อถัดไป

จุดเริ่มของการศึกษาเกี่ยวกับจินตภาพอยู่ที่แนวความคิดที่ว่า มีเค้าโครงทางจิต (Mental Schemata) เกิดขึ้นในขบวนการรับรู้ เค้าโครงเป็นรูปของสิ่งที่ปรากฏอยู่ภายนอกและได้สะสมเป็นส่วนหนึ่งของประสบการณ์ บาร์ตเลนต์ (Bartlett, 1932) ในหนังสือที่มีชื่อเสียงในจิตวิทยา "Remembering" ได้แสดงการทดลองซึ่งแสดงถึงความสาคัญของเค้าโครงทางจิตที่มีอยู่ก่อนที่เป็นประสบการณ์ของบุคคล ต่อการบิดเบือนของการรับรู้เกิดขึ้น ประเด็นสาคัญในการทดลอง เพื่อทราบถึงรูปที่เกิดขึ้นภายในของแต่ละบุคคล ซึ่งเป็นเค้าโครงที่ใช้อ้างถึงและเป็นส่วนของความจา โดยที่เค้าโครงนี้มีความสาคัญต่อกระบวนการรับรู้ กระบวนการรู้ และกระบวนทางพฤติกรรมในสภาพแวดล้อม ซึ่งเค้าโครงทางจิตในที่นี้ หมายถึง สิ่งที่สะสมจากประสบการณ์ในอดีตของแต่ละบุคคล เค้าโครงที่เป็นความจาในระบบมโนทัศน์นี้ มีส่วนหนึ่งที่ปรากฏเป็นจินตภาพ ซึ่งเป็นผลจากการรับรู้สภาพแวดล้อมกายภาพทางการมองเห็น และมักมีความชัดเจนได้หากเป็นจินตภาพของสภาพแวดล้อมเฉพาะ

การเกิดจินตภาพในลักษณะที่เป็นแผนที่ทางจิต (Mental Maps) ซึ่งปรากฏในการศึกษา การเรียนรู้ทิศทางของ โทรว์บริดจ์ (Trowbridge, 1993) การเรียนรู้ทิศทางนั้นอาจเกิดจากการเรียนรู้จากแผนที่และเข็มทิศ หรืออาจเกิดจากการเรียนรู้ความสัมพันธ์กับตัวเอง ต่อมา โทลแมน (Tolman,1948) ได้สรุป การทดลองที่ให้หนูวิ่งในเขาวงกตที่ซับซ้อนว่า หนูมีความเข้าใจความสัมพันธ์ของส่วนต่าง ๆของเขาวงกต จนเกิดการเรียนรู้ในลักษณะที่เป็นแผนที่

ในเวลาต่อมาได้มีนักเศรษฐกิจชื่อ บูลดิง (Boulding, 1956) ได้เสนอความรู้อย่างกว้างขวางเกี่ยวกับจินตภาพไว้ในหนังสือ "Image" โดยที่ความสำเร็จของจินตภาพ ที่บูลดิงสนใจอยู่ที่การสร้างความเข้าใจ ด้านเศรษฐกิจ การเมือง และอื่น ๆ ให้เกิดขึ้น ซึ่งย่อมเลยไปเกี่ยวข้องถึงด้านสถาปัตยกรรมและผังเมือง เนื่องจากบูลดิงได้เน้นจินตภาพในฐานะที่เป็นตัวชี้นำพฤติกรรม พฤติกรรมขึ้นอยู่กับจินตภาพ จินตภาพทำให้เราสามารถตีความข่าวสารที่เราได้รับจากสภาพแวดล้อม จินตภาพเกิดจากการสร้างสมประสบการณ์ในอดีตของแต่ละบุคคล เราจึงเข้าใจความหมายของข่าวสารที่ได้รับจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในจินตภาพที่มีอยู่ (Boulding, 1956)

ต่อมาลินช์ (Lynch, 1960) ได้ทำการศึกษาจินตภาพเมือง ในหนังสือ "The Image of the City" เป็นการศึกษาที่มีอิทธิพลอย่างมากต่อแนวทางการศึกษาต่อมาเกี่ยวกับจินตภาพของสภาพแวดล้อม ด้วยมีรายละเอียดในแนวความคิดเกี่ยวกับจินตภาพเมือง พร้อมกับวิธีการในการค้นหาจินตภาพที่อยู่ภายในจิต ตลอดจนการประยุกต์ผลของการศึกษาให้เป็นประโยชน์ต่อการออกแบบสภาพแวดล้อมชุมชน

การศึกษาของ Kevin Lynch ส่วนประกอบที่สำคัญในระบบมโนทัศน์ของเมือง ซึ่ง Lynch เรียกรวมกันว่า "Image" นั้นมีอยู่ด้วยกัน 3 ประการ ได้แก่

1. เอกลักษณ์ (Identity) หมายถึง การที่สิ่งต่าง ๆ ที่ประกอบกันเป็นเมืองต่างปรากฏในลักษณะที่มีความเป็นตัวของตัวเอง และต่างก็เป็นที่แยกจากกันได้ โดยมีสัญญาณชี้แนะปรากฏอยู่

2. โครงสร้าง (Structure) หมายถึง ความสัมพันธ์ทางกายภาพของสิ่งต่างๆ ที่มีต่อกัน และรวมทั้งความสัมพันธ์ทางภายภาพระหว่างสิ่งต่าง ๆ กับผู้รับรู้

3. ความหมาย (Meaning) หมายถึง ความสำคัญที่มีต่อการเกิดความเข้าใจความหมายของสิ่งต่าง ๆ อาจเป็นความหมายทางด้านการใช้สอย หรืออาจเป็นความหมายทางอารมณ์

ส่วนประกอบทั้ง 3 นี้ต่างมีความสัมพันธ์ต่อกันอย่างใกล้ชิด การศึกษาของ Lynch ได้ให้ความสนใจเฉพาะส่วนที่เป็นเอกลักษณ์และโครงสร้าง ส่วนที่เป็นความหมายนั้น Lynch ไม่ได้ทำการศึกษาอย่างจริงจัง อันเนื่องมาจาก Lynch ได้เน้นความสำคัญของ การจัดระเบียบใน

สภาพแวดล้อมกายภาพ เพื่อให้เกิดความเข้าใจได้และสามารถทำให้เกิดจินตภาพได้ (Image-ability) สิ่งต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดจินตภาพได้ชัดเจน ต้องมีคุณสมบัติทางด้านเอกลักษณ์และโครงสร้างเป็นสำคัญ การเกิดจินตภาพย่อมหมายความว่า มีการเก็บสะสมข่าวสารปรากฏเป็นร่องรอยอยู่ในความจำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งข่าวสารจากสภาพแวดล้อมกายภาพที่มีเอกลักษณ์

2. <u>วิธีดำเนินการค้นหาจินตภาพ (Image)</u> นั้น (Lynch, 1960) ได้เลือกตัวอย่าง 3 เมืองคือ เมือง Boston เมือง Jersey และเมือง Los Angeles หลังจากได้ตัวอย่างเมืองที่จะทำการศึกษาแล้ว Lynch ได้ทำการแบ่งพื้นที่ในเมืองเป็น block สี่เหลี่ยม ขนาดประมาณ 4x2.5 กิโลเมตร จากนั้นได้ให้นิสิตทำการสำรวจและเก็บข้อมูลบนพื้นที่เหล่านั้น 2 วิธี

1) ให้นิสิตทำการสัมภาษณ์บุคคล 2 กลุ่มคือ กลุ่มผู้ที่อยู่อาศัยในตัวเมืองทั่วทั้งพื้นที่ และกลุ่มนักท่องเที่ยว (Visitors and Tourists) โดยที่

- ให้ผู้ถูกสัมภาษณ์เขียนแผนที่ของเมืองอย่างคราว (Rough Sketch) ในทำนองที่จะอธิบายส่วนสำคัญของเมืองแก่คนแปลกหน้า ที่มาจากเมืองอื่น ๆ
- บอกรายชื่อองค์ประกอบเมืองที่ปรากฏอยู่อย่างชัดเจน ภายในจิตของผู้ถูกสัมภาษณ์
- อธิบายรายละเอียดของสิ่งที่รับรู้ในการเดินทางจากบ้านสู่ที่ทำงาน
- ให้แสดงตำแหน่งที่ตั้ง คำอธิบาย ตลอดจนความรู้สึกทางอารมณ์ ที่อาจมีต่อเอกลักษณ์เฉพาะของเมือง

2) การเดินทางสำรวจเพื่อทำแผนที่เมืองอย่างมีระบบ โดยทีมงานที่ได้รับการอบรมความรู้เกี่ยวกับ Image มาแล้ว โดยกำหนดให้ทำการสังเกตบันทึกส่วนประกอบต่าง ๆ และตัดสินด้วยความรู้สึกของตนเอง (Subjective Judgment)

- ความแจ้งชัดในการเห็นและการรับรู้(Visibility)
- ความแรงและความไม่แรงของ Image
- การเชื่อมต่อระหว่าง Elements ต่างๆของเมือง ทั้งในส่วนดีและส่วนไม่ดี
- Image Structure

ผลจากการสำรวจและเก็บข้อมูลในแต่ละเมือง Kevin Lynch จะได้แผนที่เมือง 4 ลักษณะคือ

1) แผนที่ซึ่งได้จากการสัมภาษณ์

2) แผนที่ซึ่งได้จากการ Sketch

3) แผนที่ซึ่งแสดง Elements เด่น ๆ ของเมือง

4) แผนที่ซึ่งได้จากผู้มีความรู้พื้นฐานด้าน Image ของเมือง

Kevin Lynch ได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูล โดยนำผลจากการสำรวจของบุคคลทั้ง 2 กลุ่มมาตรวจสอบกันพบว่า (Lynch, 1960)

1) วิธีการเขียนแผนที่น่าจะเป็นวิธีการที่เหมาะสม ในการค้นหาจินตภาพของสภาพแวดล้อมเมืองที่ดีที่สุด

2) องค์ประกอบหลักของเมือง 5 ประเภทซึ่ง Lynch ได้เสนอว่าเป็นองค์ประกอบหลัก ทางด้านจินตภาพของเมือง(Image Element) ซึ่งองค์ประกอบนี้ ประกอบด้วย

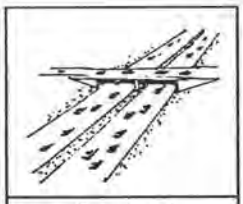

เส้นทาง (Paths)

- เส้นทาง (Paths) หมายถึง ช่องทางที่ใช้สัญจร เส้นทางการติดต่อของชุมชน หรือแนวทางสำหรับการเคลื่อนที่ภายในเมือง ได้แก่ ถนน ตรอก ซอย ทางเท้า ทางรถไฟ แม่น้ำ ส่วนมากเป็นพื้นที่สาธารณะ เส้นทางเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ ที่สามารถแสดงให้เห็นสภาพและภูมิทัศน์ของเมืองได้

เส้นขอบ (Edges)

- เส้นขอบ (Edges) หมายถึง องค์ประกอบเชิงเส้น ที่เป็นขอบเขตของสิ่งสองสิ่งที่ต่อเนื่องกัน ซึ่งอาจจะเป็นการแบ่งแยกออกจากกัน หรือเป็นการเชื่อมโยงกันก็ได้ เช่น แม่น้ำ กำแพงเมือง คูน้ำคันดิน ทำให้การแบ่งบริเวณของเมือง ปรากฏชัดเจนในแง่ของจุดเริ่มต้น หรือจุดสุดท้าย

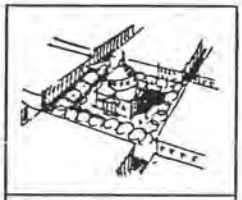

ศูนย์ชุมชน (Nodes)

- ศูนย์ชุมชน (Nodes) หมายถึง ศูนย์กลางของกิจกรรมซึ่งเป็นจุดสังเกตประเภทหนึ่งที่มีการเคลื่อนไหวของกิจกรรมตลอดเวลา เช่น สถานีขนส่ง ตลาดสด แยกถนน เป็นต้น

ย่าน (Districts)

- ย่าน (Districts) หมายถึง บริเวณที่มีความคล้ายคลึงกัน ในวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน ความคล้ายคลึงกันของสภาพแวดล้อมทางกายภาพ หรือกิจกรรมที่เกิดขึ้น โดยไม่จำกัดขนาดของพื้นที่ เช่น ย่านศูนย์กลางเมือง ย่านพักอาศัย ย่านศาสนสถาน เป็นต้น

ภูมิสัญลักษณ์ (Landmarks)

- ภูมิสัญลักษณ์ (Landmarks) หมายถึง สิ่งที่มองเห็นความแตกต่างได้ชัดจากสิ่งแวดล้อม ใช้เป็นจุดอ้างอิงของชุมชนในการรับรู้และจดจำได้ เป็นจุดเด่นของชุมชน แบ่งได้เป็น 2 ประเภท

  - ภูมิสัญลักษณ์ที่มองเห็นได้ในระยะไกล (Distant Landmarks) เช่น ภูเขา ยอดเจดีย์ เสารับสงวิทยุ เป็นต้น

  - ภูมิสัญลักษณ์ที่มองเห็นได้ในระยะใกล้ (Local Landmarks) เช่น อนุสาวรีย์ ป้ายโฆษณา เป็นต้น

องค์ประกอบทั้ง 5 ประเภทนี้ ปรากฏในจินตภาพร่วมกัน มีความสัมพันธ์ประสานกันเป็นกลุ่มก้อนอย่างซับซ้อน แผนที่ที่ได้จากการสัมภาษณ์ และการ Sketch ไม่ได้สะท้อนถึงสภาพที่ปรากฏจริง แต่สะท้อนถึงสภาพที่ปรากฏในจินตภาพ ซึ่งนับเป็นส่วนหนึ่งของระบบมโนทัศน์ที่บุคคลมีอยู่ Lynch สรุปผลว่า สภาพแวดล้อมของเมืองที่มีการจัดระเบียบที่ดีกว่า ทำให้เกิดจินตภาพได้ชัดเจนกว่า เกิดความเข้าใจได้ง่ายกว่า เพราะเป็นสภาพแวดล้อมที่แจ้งชัด (Legible) ง่ายกว่า องค์ประกอบทั้ง 5 จึงกลายเป็นส่วนสำคัญในการศึกษาลักษณะเฉพาะของเมือง เป็นสิ่งที่ต้องพิจารณาถึงในการวางผังเมือง มีประโยชน์ต่อการศึกษาเปรียบเทียบสภาพแวดล้อมกายภาพระหว่างเมืองต่าง ๆ และมีอิทธิพลอย่างมากต่อการศึกษาจินตภาพของเมืองต่อมา

นอกจากนี้แล้ว หากภายในสภาพแวดล้อมกายภาพของเมืองหนึ่ง ๆ ปรากฏองค์ประกอบทั้ง 5 นี้เสมอ ในจินตภาพของผู้อยู่อาศัยส่วนใหญ่ของเมืองนั้น ๆ กล่าวได้ว่าสิ่งนั้นก่อให้เกิดจินตภาพสาธารณะ (Public Image) หรือสิ่งที่คนส่วนใหญ่ยึดถืออยู่ในจินตภาพร่วมกัน การศึกษาจินตภาพสาธารณะจะทำให้ทราบว่า พื้นที่ใดหรือย่านใดมีความสำคัญทางกิจกรรม ศูนย์ชุมชนใด มีความสำคัญมากน้อยเพียงใด ภูมิสัญลักษณ์ใดมีคุณค่าเพียงใด เป็นต้น ทั้งนี้เน้นความสำคัญที่ขึ้นอยู่กับการปรากฏร่วมกันมากหรือน้อยในจินตภาพ ข้อมูลเหล่านี้เป็นประโยชน์ต่อการตัดสินใจเกี่ยวกับการกำหนดตำแหน่งกิจกรรมที่เหมาะสม กำหนดเส้นทางระบบขนส่งมวลชน การตัดสินใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมกายภาพที่มีความสำคัญเป็นภูมิสัญลักษณ์ เป็นไปได้ว่าย่านที่ประกอบด้วยอาคารเก่า ๆ เป็นถิ่นที่ไม่ดีในทัศนะของคนต่างเมือง แต่สำหรับผู้ที่มีความคุ้นเคยกับสภาพแวดล้อมของย่านนั้น ๆ อาจเห็นว่าเป็นย่านที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ และเห็นสมควรอนุรักษ์อาคารเก่า ๆ เหล่านั้นไว้ เพราะเป็นสิ่งที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรม การศึกษาจินตภาพของผู้คุ้นเคยกับย่านนั้น อาจช่วยกำหนดแนวทางในการปรับปรุงได้อย่างเหมาะสม

จึงกล่าวได้ว่าการศึกษาจินตภาพของ Lynch นี้ จะนำมาใช้เพื่อการอนุรักษ์ได้เป็นส่วนใหญ่ โดยองค์ประกอบหลักทั้ง 5 สามารถนำมาเป็นตัวบ่งชี้ถึงลักษณะเฉพาะของเมือง หรือสภาพกายภาพของเมืองที่มีลักษณะเด่น ควรแก่การอนุรักษ์และปรับปรุง การเน้นหรือปรับปรุงภูมิสัญลักษณ์ให้สมกับลักษณะที่เป็นองค์ประกอบแห่งสัญญานการชี้แนะ หรือเน้นจำแนกแก่บุคคลทั่วไป พร้อมกับการจัดให้มี เส้นทาง เส้นขอบ ย่าน ศูนย์ชุมชนเพิ่มขึ้น อันจะทำให้จินตภาพสาธารณะ (Public Image) ที่คลุมเครือปรากฏขึ้นอย่างชัดเจน อีกทั้งยังเป็นการอนุรักษ์อีกหนทางหนึ่งด้วย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

<u>แนวความคิดด้านการออกแบบและวางผังเมือง</u>

ในการวางผังเมืองหรือการปรับปรุงส่วนต่าง ๆ ของเมือง โดยต้องทำการวิเคราะห์เมืองเพื่อศึกษาความสัมพันธ์และประมวลสภาพของเมือง ซึ่งในเรื่องของการออกแบบชุมชนก็เช่นกัน สิ่งที่จะต้องทำเป็นสิ่งแรกก็คือ การสำรวจรูปร่างของเมือง ลักษณะเฉพาะของเมือง องค์ประกอบของเมือง (Spreiregen, 1969)

1. <u>รูปร่างของเมือง</u> (Urban Form)

เมืองทุกเมืองย่อมจะต้องปรากฏรูปร่าง การแบ่งประเภทของรูปร่างแยกออกได้ดังนี้คือ

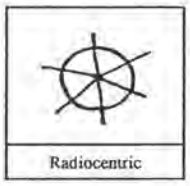

1) วงกลมและรัศมี (Radiocentric) ประกอบด้วยถนนวงแหวนและถนนรัศมี ซึ่งมีแนวทางการพัฒนาออกจากศูนย์กลางเมือง รูปแบบนี้มักพบในเมืองขนาดใหญ่

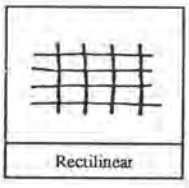

2) ตาตาราง (Rectilinear) ประกอบด้วย แนวพัฒนาสองแนวซึ่งตัดกันที่บริเวณศูนย์กลาง มักพบในเมืองขนาดเล็กมากกว่าเมืองขนาดใหญ่

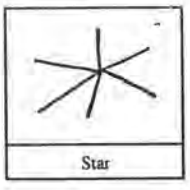

3) ดวงดาว (Star) มีลักษณะคล้ายแบบวงกลมและรัศมี แต่แทนที่จะมีถนนวงแหวนกลับกลายเป็นที่ว่างเว้นแทน

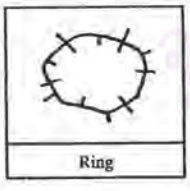

4) วงแหวน (Ring) เป็นลักษณะของเมืองที่โอบล้อมที่เว้นว่างขนาดใหญ่ ซึ่งอาจเป็น ฮาวหรือภูเขา หรือพื้นที่ที่เป็นอุปสรรคตามธรรมชาติ รูปร่างวงแหวนและดวงดาวอาจพบอยู่ด้วยกันได้ ในกรณีที่ถนนวงแหวนถูกสร้างขึ้นในพื้นที่รอบนอกของมหานคร

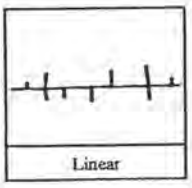

5) แนวยาว (Linear) รูปร่างของเมืองตามแนวยาว ซึ่งมักเป็นผลมาจากสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการเจริญเติบโตของเมือง หรือมิฉะนั้นก็เป็นผลสืบเนื่องมาจากแนวเส้นทางคมนาคมหลักซึ่งแผ่ออกไป

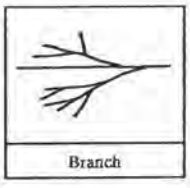

6) สาขา (Branch) เป็นลักษณะของเมืองตามแนวยาว ซึ่งบรรจบเข้าหาแนวแกนหลัก

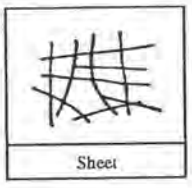

7) ผืนแผ่น (Sheet) พื้นที่เมืองกว้างๆ ซึ่งมีความชัดเจนของรูปทรงน้อยมากหรือไม่มีเลย

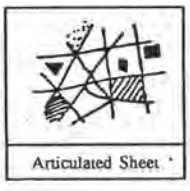

8) ผืนแผ่นต่อเนื่อง (Articulated Sheet) เป็นรูปร่างของเมืองที่มีศูนย์กลางชุมชนแห่งหนึ่งหรือหลายแห่ง และมีชุมชนย่อยอีกหลายแห่งกระจายตัวกันอยู่ในพื้นที่

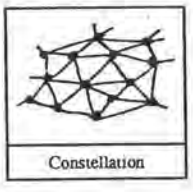

9) กลุ่มดาว (Constellation) คือ กลุ่มของชุมชนเมืองขนาดใกล้เคียงกันหลาย ๆ แห่งมาอยู่ติดกัน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

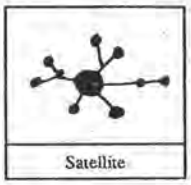

10) เมืองบริวาร (Satellite) คือ กลุ่มของชุมชนเมืองขนาดใกล้เคียงกัน กระจายตัวอยู่รอบเมืองศูนย์กลางขนาดใหญ่หรือเมืองแม่

ซึ่งการแยกประเภทของรูปร่างของเมืองเช่นนี้จะช่วยบ่งบอกถึงประเภทของเมืองได้ดี ซึ่งรูปร่างแต่ละอย่างย่อมมีข้อดีข้อเสียในด้าน Circulation ความใกล้ไกลของ Open Space การเชื่อมโยงระหว่าง Neighborhood และเขตที่ตั้งต่าง ๆ นอกจากนี้เราอาจนำรูปร่างประเภทต่าง ๆ นี้ไปใช้กับส่วนย่อยของเมืองเช่น ศึกษารูปร่างของ Open Space ว่าเป็น Lineair หรือ Branch หรือ Radiocentric และศึกษาระบบ Circulation ว่าเป็นรูปใดตามที่กล่าวมาข้างต้น

2. <u>ลักษณะเฉพาะของเมือง</u> (Charactor of Town)

ในการออกแบบชุมชนสิ่งที่สำคัญอันดับแรกที่จะต้องคำนึงถึงก็คือ ลักษณะเฉพาะของเมือง (Charactor of Town) ซึ่งในที่นี้หมายถึง เอกลักษณะเฉพาะของเมืองอันเกิดจากภาพรวม (Image) เป็นการรวมตัวกันของกลุ่มอาคาร (Building Fabric) รูปร่างเฉพาะของเมือง และโครงข่ายถนน (Pattern of Land) รวมทั้งบรรยากาศของชุมชนลักษณะและกิจกรรมทางสังคม เศรษฐกิจ ตลอดจนอิทธิพลจากภูมิประเทศและนโยบายทางการเมือง หรือหมายถึงสิ่งต่าง ๆ ที่ทำให้เมืองมีลักษณะพิเศษแตกต่างไปจากเมืองอื่น ๆ นั่นเอง (Bruke, 1976 อ้างถึงใน จิราพร แสงศิลป์, 2527)

3. <u>องค์ประกอบของเมือง</u>

ในการศึกษาคุณค่าทางสุนทรียภาพด้านผังเมือง ได้แบ่งองค์ประกอบของเมืองเพื่อทำการวิเคราะห์เป็นประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้ (สรรเพชร นนทภักดิ์, 2535)

1) องค์ประกอบทางกายภาพ เป็นปัจจัยที่รองรับกิจกรรม ในการดำรงชีวิตของพลเมือง เช่น ลักษณะภูมิประเทศ ภูมิอากาศ พืชพันธ์ ลักษณะอาคารบ้านเรือน สภาพแวดล้อม การตั้งถิ่นฐาน การใช้ที่ดิน ถนนหนทาง การคมนาคม ที่โล่งว่าง สวนสาธารณะ ฯลฯ

2) องค์ประกอบทางด้านกิจกรรม เป็นองค์ประกอบซึ่งช่วยให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้ด้วยความปกติสุข เช่น ลักษณะการประกอบอาชีพ เศรษฐกิจ สังคม ประเพณี วัฒนธรรม ระบบกฎหมาย การปกครอง ศาสนา ความเชื่อ ทัศนคติของชาวเมือง ฯลฯ

จากการศึกษาทางด้านสุนทรียภาพของสรรเพชร ได้กล่าวว่า การวิเคราะห์เมืองสิ่งที่สำคัญอีกประการหนึ่งในการออกแบบชุมชนได้แก่ องค์ประกอบพื้นฐานในการออกแบบชุมชนองค์ประกอบพื้นฐานในการออกแบบชุมชน (Basic Elements of Urban Design)

องค์ประกอบพื้นฐานในการออกแบบชุมชนที่สำคัญ สามารถแบ่งเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ดังนี้ (Spreiregen, 1965 อ้างถึงใน กำธร กุลชล, 2519)

1) Urban Scale

2) Urban Space

3) Urban Mass

4) Urban Activity & Circulation

Urban Scale

Scale คือ ระบบการวัดที่ง่ายต่อการใช้วัดทุกสิ่งทุกอย่าง เช่น เนื้อที่ 1 เอเคอร์ถูกกำหนดขึ้นเท่าที่วันหนึ่ง ๆ คนสามารถเพาะปลูกได้ ของเหลวจำนวน 1 ลิตรหรือควอทจะหนักพอดีที่แขนเอื้อมไปยกข้ามโต๊ะได้และมากพอดื่ม 1 ครั้ง ฯลฯ Scale ในทางการออกแบบชุมชนจะเป็นคำคำเดียวกับ Scale ในงานสถาปัตยกรรมซึ่งหมายถึง ตัวอาคารจะดูกลมกลืนกับส่วนประกอบและผู้คนหรือไม่ แต่ในทางการออกแบบชุมชนจะดูว่าเมืองจะกลมกลืนกับส่วนต่าง ๆ และชาวเมืองรวมทั้งความรู้สึกเป็นที่ของตนในสิ่งแวดล้อมหรือไม่ ซึ่ง Scale ทางสถาปัตยกรรมและทางการออกแบบชุมชนนี้ใช้วัดด้วยความยาวอย่างเดียวไม่ได้ เนื่องมาจากเราหมายถึงสัดส่วนหลาย ๆ อย่างซึ่งกระจายอยู่ในเรื่องของ Scale ซึ่งได้แก่

1) Scale ซึ่งเปรียบเทียบโดยสายตามนุษย์ (Human Vision)

2) Scale ซึ่งเปรียบเทียบโดยระบบสัญจร (Circulation)

3) Scale ซึ่งเปรียบเทียบโดยวัตถุที่คุ้นเคยซึ่งมีขนาดที่รู้ ๆ กัน (Parameter)

4) Scale ซึ่งเปรียบเทียบโดยขนาดของ Neighborhood

5) Scale ซึ่งเปรียบเทียบโดย เวลา ความสะดวก อายุและอุปนิสัย

(Time Convenience Age Habits)

ซึ่ง Scale ในการออกแบบชุมชนจะมีส่วนช่วยในการออกแบบ Urban Space Urban Mass Urban Circulation Urban Activity Areas.

Urban Space

Urban Space คล้ายกับ Space ในทางสถาปัตยกรรม ซึ่งอาจแยกตัวอยู่เป็นอิสระ หรืออาจเชื่อมโยงกับ Space อื่น ๆ ก็ได้ บางครั้งได้รับการออกแบบให้เชื่อมโยงกัน เพื่อเน้นอาคารพิเศษ หรือเน้นทิศทางของการเคลื่อนที่ เราสามารถแบ่งประเภทของ Space เรียงลำดับตามขนาดเล็กใหญ่ดังต่อไปนี้ โดยกำหนดจากสายตามนุษย์

1) Intimate Space มีระยะไม่เกิน 80 ฟุต ในระยะนี้ยังพอสังเกตหน้าตาผู้คนได้ดี ถนนย่านพักอาศัยเก่า ๆ มักยาวประมาณนี้

2) Grand Space มีระยะไม่เกิน 450 ฟุต ถนนสายใหญ่ๆและUrban Plaza จะใช้ Scale ขนาดนี้

3) Monumental Space มีระยะเกิน 4,000 ฟุต ซึ่งจะมองไม่เห็นตัวคนเลย

4) Vast Space ซึ่งเป็น Space ของธรรมชาติที่ห้อมล้อมตัวเมือง

กล่าวโดยสรุป Urban Space หมายถึง สถานที่ชุมนุมกิจกรรมของชาวเมือง เสมอซึ่ง Urban Space จะต้องมีส่วนประกอบพื้นฐานคือ อาคารที่หุ้มรอบนอก

ส่วน Open Space หมายถึงที่ว่าง ที่โล่งตามธรรมชาติภายใน หรือใกล้กับตัวเมือง ซึ่งจะต้องมีลักษณะ Informal และดูคล้ายสวนสาธารณะ ซึ่งช่วยลดความหยาบกระด้างของตัวเมืองลงได้มาก

Urban Mass

Urban Mass หมายถึง ผิวพื้นที่ดิน อาคาร และวัตถุต่างๆ เราจะจัดสิ่งเหล่านี้ให้เกิดเป็น Urban Space และ Urban Pattern ของกิจกรรมต่าง ๆ ได้ทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ ในการมอง Mass ด้วยสายตาปกติในระยะห่างเท่า ๆ กับความสูงของ Mass นั้นเรามักสังเกตเห็นรายละเอียดได้มากกว่าตัว Mass ทั้งหมด ถ้าระยะต่อความสูงทำมุม 30 องศาเรา

จะเห็นทั้งตัว Mass และรายละเอียดพร้อมๆกันถ้าทำมุม 18 องศา เราจะเห็นตัว Mass และสิ่งแวดล้อมรอบตัว ถ้าเป็นมุม 14 องศาเราจะเห็นว่า Mass นั้นลอยอยู่หน้าภาพที่ปรากฏทั้งหมด

Urban Activity & Circulation

การจัดกิจกรรมเป็นส่วนประกอบพื้นฐานทางการออกแบบชุมชน หลักสำคัญในงานออกแบบคือ การจัดกิจกรรมหลัก ๆ ให้สัมพันธ์กับเส้นทางติดต่อ และพยายามให้ทุกย่านมีกิจกรรมมากประเภทที่สุดเท่าที่จะทำได้ ด้วยเหตุที่เมืองเป็นสถานที่แลกเปลี่ยน ดังนั้นส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกันควรอยู่ใกล้กันให้มากที่สุด ส่วนไหนที่เป็นภัยต่อกันควรแยกให้ไกลกันที่สุดและส่วนไหนที่มีความสำคัญมาก ๆ ควรตั้งอยู่ในที่ ๆ เดินทางไปมาได้สะดวกที่สุด

พระราชบัญญัติกฎหมายข้อบังคับที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ที่ใช้ในประเทศไทย

(สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ, 2530)

1. พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504

หมวด 1 โบราณสถาน

มาตรา 7 เพื่อประโยชน์ในการดูแลรักษา และควบคุมโบราณสถานให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้ ให้อธิบดีมีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษา ขึ้นทะเบียนโบราณสถานใดๆ ตามที่อธิบดีเห็นสมควรได้และให้มีอำนาจกำหนดเขตที่ดินตามที่เห็นสมควรเป็นเขตของโบราณสถาน โดยถือว่าเป็นโบราณสถานด้วยก็ได้ ประกาศดังกล่าวนี้ อธิบดีจะเพิกถอนหรือแก้ไขเพิ่มเติมก็ให้กระทำได้โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา

มาตรา 9 โบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว และเป็นโบราณสถานที่มีเจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมาย ชำรุด หักพัง หรือเสียหายไม่ว่าด้วยประการใด ๆ ให้เจ้าของ หรือผู้ครอบครองโบราณสถานนั้น แจ้งการชำรุด หักพังหรือเสียหายเป็นหนังสือไปยังอธิบดี ภายในสามสิบวัน นับตั้งแต่วันที่เกิดชำรุด หักพังหรือเสียหาย

มาตรา 10 ห้ามมิให้ผู้ใดซ่อมแซม แก้ไข เปลี่ยนแปลงโบราณสถานหรือขุดค้นสิ่งใด ๆ ภายในบริเวณโบราณสถาน เว้นแต่จะกระทำตามคำสั่งของอธิบดี หรือได้รับอนุญาต

เป็นหนังสือจากอธิบดี และถ้าหนังสืออนุญาตนั้นกำหนดเงื่อนไขไว้ประการใด ก็ต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขนั้นด้วย

หมวด 5 บทลงโทษ

มาตรา 32 ผู้ใดทำให้เสียหาย ทำลาย หรือทำให้เสื่อมค่าหรือทำให้ไร้ประโยชน์ซึ่งโบราณสถาน ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี หรือปรับไม่เกินสองพันบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ ถ้าโบราณสถานที่ทำให้เสียหาย ทำลาย ทำให้เสื่อมค่า หรือทำให้ไร้ประโยชน์เป็นโบราณสถานที่ขึ้นทะเบียนแล้ว

ผู้กระทำต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่สามเดือน ถึงห้าปี หรือปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท

2. ประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 308 เกี่ยวกับกรมศิลปากร (พ.ศ. 2515)

มาตรา 7 ทวิ ห้ามมิให้ผู้ใดปลูกสร้างอาคารตามกฎหมายว่าด้วยการควบคุมอาคาร ภายในเขตของโบราณสถาน ซึ่งอธิบดีได้ขึ้นทะเบียน เว้นแต่จะได้รับอนุญาตเป็นหนังสือจากอธิบดี

3. ระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการจัดผลประโยชน์และควบคุมสิ่งก่อสร้างในเขตโบราณสถานของกรมศิลปากร พ.ศ. 2523

ข้อ 3 เขตที่ดินโบราณสถานของชาติ ที่นำมาจัดหาผลประโยชน์ตามระเบียบนี้ได้แก่ บริเวณที่ดินซึ่งมีระยะห่างจากตัวหรือชากของโบราณสถาน หรือบริเวณโบราณสถานซึ่งได้กำหนดไว้ ในการประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน เป็นระยะไม่น้อยกว่า 20 เมตร

เมื่อได้ทำการก่อสร้างอาคาร สิ่งปลูกสร้าง หรือเข้าใช้ประโยชน์ที่ดินโบราณสถานแล้ว อาคาร สิ่งปลูกสร้างที่ก่อสร้างหรือบริเวณที่ได้เข้าใช้ประโยชน์ต้องไม่ทำความเสียความงาม หรือทำลายคุณค่าของโบราณสถาน และต้องอยู่ในบริเวณที่เหมาะสมโดยไม่ทำลายสภาพแวดล้อม หรือบริเวณที่ต้องห้ามการก่อสร้างตามกฎหมาย

ข้อ 4 ผู้ประสงค์จะเช่าที่ดิน อาคาร สิ่งปลูกสร้าง หรือเข้าใช้ประโยชน์ในเขตที่ดินโบราณสถานต้องแสดงความจำนงเป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อขอเช่าหรือเข้าใช้ประโยชน์ต่ออธิบดีกรมศิลปากร หรือผู้ทำการแทน

ผู้ประสงค์จะก่อสร้างหรือต่อเติมอาคารสิ่งปลูกสร้าง ลงบนเขตที่ดินโบราณสถาน ต้องแสดงความจำนงต่ออธิบดีกรมศิลปากรหรือผู้ทำการแทน เป็นลายลักษณ์อักษร พร้อมกับส่งแบบแปลนของอาคาร สิ่งปลูกสร้าง ที่จะทำการก่อสร้างหรือต่อเติม เพื่อประกอบการพิจารณา

ให้ผู้ที่ได้รับอนุมัติจากอธิบดีกรมศิลปากร หรือผู้ดำเนินการแทน ให้ทำการเช่าก่อสร้างอาคาร สิ่งปลูกสร้างหรือเข้าใช้ประโยชน์ในเขตที่ดินโบราณสถาน ทำสัญญากับกรมศิลปากรตามแบบและเงื่อนไขที่กรมศิลปากรเป็นผู้กำหนด ภายใน 30 วัน นับตั้งแต่วันที่ได้รับอนุมัติ

ข้อ 5 การก่อให้เกิดการโอน เปลี่ยนแปลงหรือระงับซึ่งสิทธิในตัวหรือทรัพย์สินที่เช่า หรือที่ดินโบราณสถานที่เข้าใช้ประโยชน์ของผู้เป็นคู่สัญญากับกรมศิลปากร ภายหลังที่ได้ทำสัญญาแล้ว ต้องแจ้งต่ออธิบดีกรมศิลปากร หรือทำการแทนเป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อขออนุญาตก่อนทำการนั้น

บทลงโทษมาตรา 33 ผู้ใดทำให้เสียหาย ทำลาย ทำให้เสื่อมค่า หรือทำให้สูญหาย หรือไร้ประโยชน์ซึ่งโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว ต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่ 6 เดือนถึง 6 ปี และปรับไม่เกิน 20,000 บาท

4. <u>พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505</u>

<u>หมวด 6 ศาสนสมบัติ</u>

มาตรา 40 ศาสนสมบัติ แบ่งออกเป็น 2 ประเภท

1) ศาสนสมบัติกลาง ได้แก่ ทรัพย์สินของพระศาสนา ซึ่งมิใช่ของวัดใดวัดหนึ่ง

2) ศาสนสมบัติของวัด ได้แก่ ทรัพย์สินของวัดใดวัดหนึ่ง

การดูแลรักษา และจัดการศาสนสมบัติกลาง ให้เป็นอำนาจหน้าที่ของกรมการศาสนา เพื่อการนี้ให้ถือว่ากรมการศาสนาเป็นเจ้าของศาสนสมบัติกลางนั้นด้วย

การดูแลรักษา และจัดการศาสนสมบัติของวัด ให้เป็นไปตามวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง

5. กฎกระทรวง ฉบับที่ 2 (พ.ศ.2511) ออกตามความในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505

ข้อ 1 การได้ทรัพย์สินมาเป็นศาสนสมบัติของวัด ให้ลงทะเบียนทรัพย์สินของวัดใช้เป็นหลักฐาน และเมื่อต้องการจำหน่ายทรัพย์สินนั้นไม่ว่าด้วยเหตุใด ให้จำหน่ายออกจากทะเบียนนั้น โดยระบุเหตุแห่งการจำหน่ายไว้ด้วย

ข้อ 2 การกันที่ดินซึ่งเป็นที่วัด ให้เป็นที่จัดประโยชน์ จะกระทำได้ต่อเมื่อกรมการศาสนาเห็นชอบ และได้รับอนุมัติจากมหาเถรสมาคม

6. ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วย ศูนย์วัฒนธรรม พ.ศ. 2526

ข้อ 4 ศูนย์วัฒนธรรม หมายถึง ศูนย์วัฒนธรรมที่กระทรวงศึกษาธิการจัดตั้งขึ้นทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค

ข้อ 5 ศูนย์วัฒนธรรมมีหน้าที่

5.1 ศึกษา ค้นคว้า และวิจัยงานทางด้านวัฒนธรรม

5.2 อนุรักษ์ ส่งเสริม พัฒนา และเผยแพร่วัฒนธรรม

5.3 ฝึกอบรมวิทยากร และบุคลากรด้านวัฒนธรรม

5.4 จัดและดำเนินการหอวัฒนธรรม

5.5 สนับสนุนช่วยเหลือการดำเนินงานของศูนย์วัฒนธรรมอื่น หรือหน่วยงานอื่น

5.6 หน้าที่อื่น ๆ ที่ได้รับมอบหมายจาก คณะอนุกรรมการวัฒนธรรมจังหวัด หรือสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

7. พระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ. 2518

มาตรา 28 ผังเมืองเฉพาะประกอบด้วย

แผนผังหรือแผนผังบริเวณซึ่งทำขึ้นเป็นฉบับเดียวหรือหลายฉบับ โดยมีสาระ

สำคัญทุกประการดังต่อไปนี้

แผนผังแสดงบริเวณที่ตั้งของสถานที่ หรือวัตถุที่มีประโยชน์หรือคุณค่าในทางศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี ที่จะสงเสริมดำรงรักษาหรือบูรณะ

มาตรา 42 ในระหว่างที่ใช้บังคับพระราชบัญญัติให้ใช้บังคับผังเมืองเฉพาะในท้องที่ใด ถ้าเจ้าพนักงานท้องถิ่นหรือสำนักผังเมืองเห็นว่า สภาพการณ์และสิ่งแวดล้อมในเขตผังเมืองเฉพาะได้เปลี่ยนแปลงไป สมควรแก้ไข ปรับปรุงข้อกำหนด หรือรายละเอียดของผังเมืองเฉพาะที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติ ให้ใช้บังคับผังเมืองเฉพาะเสียใหม่ให้เหมาะสม โดยให้เจ้าพนักงานท้องถิ่นหรือสำนักผังเมืองเสนอข้อแก้ไข ปรับปรุงผังเมืองเฉพาะต่อคณะกรรมการผังเมือง ถ้าคณะกรรมการผังเมืองเห็นชอบด้วยกับการแก้ไขปรับปรุง และการแก้ไขปรับปรุงนั้นไม่เปลี่ยนแปลงข้อกำหนดและรายละเอียดของผังเมืองเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับการเวนคืนที่ดิน หรืออสังหาริมทรัพย์อย่างอื่น หรือการที่จะต้องรื้อหรือย้ายอาคาร หรือไม่ก่อให้เกิดการเวนคืนที่ดินหรืออสังหาริมทรัพย์อย่างอื่นขึ้นอีก หรือการที่จะต้องรื้อหรือย้ายอาคารใหม่ ให้คณะกรรมการผังเมืองรายงานคณะรัฐมนตรี เพื่อออกกฎกระทรวงแก้ไขปรับปรุงผังเมืองเฉพาะ

มาตรา 47 ในท้องที่ใดที่ใช้บังคับพระราชบัญญัติ ให้ใช้บังคับผังเมืองเฉพาะแต่ยังไม่ได้ตราพระราชกฤษฎีกา ให้ใช้กฎหมายว่าด้วยการควบคุมการก่อสร้างอาคาร ให้ถือว่าได้มีการประกาศพระราชกฤษฎีกาให้ใช้บังคับกฎหมายว่าด้วยการควบคุมการก่อสร้างอาคารในเขตผังเมืองเฉพาะนั้น รวมทั้งบริเวณโดยรอบหนึ่งกิโลเมตรนับจากแนวเขตผังเมืองเฉพาะด้วย

ในบริเวณหนึ่งกิโลเมตรโดยรอบเขตแห่งผังเมืองเฉพาะที่บังคับกฎหมาย ว่าด้วยการควบคุมการก่อสร้างอาคารวรรคหนึ่ง ให้เจ้าพนักงานท้องที่ผู้มีอำนาจ ดัดแปลง ต่อเติม หรือซ่อมแซมอาคาร ตามกฎหมายว่าด้วยการควบคุมการก่อสร้างอาคาร เสนอหลักการให้คณะกรรมการบริหารการผังเมืองส่วนท้องถิ่นพิจารณา และให้ผู้ว่าราชการจังหวัดควบคุมการปฏิบัติงานของเจ้าพนักงานท้องถิ่น ให้เป็นไปตามหลักการที่คณะกรรมการบริหารการผังเมืองส่วนท้องถิ่นได้กำหนดไว้

มาตรา 56 ถ้าอาคารที่ต้องรื้อ ย้าย หรือดัดแปลงเป็นสาธารณะสมบัติของแผ่นดินหรือทรัพย์สินของแผ่นดินที่อยู่ในความครอบครอง หรือดูแลรักษาของส่วนราชการใด ให้ผู้ว่า

ราชการจังหวัด มีหนังสือแจ้งให้ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องกับสาธารณะสมบัติของแผ่นดินหรือทรัพย์สินของแผ่นดินทราบ และให้ส่วนราชการดังกล่าวมีหนังสือแสดงความยินยอม หรือขัดข้องให้คณะกรรมการบริหารการผังเมืองส่วนท้องถิ่นทราบ ถ้ามีปัญหาโต้แย้งระหว่างส่วนราชการกับคณะกรรมการบริหารการผังเมืองส่วนท้องถิ่น ให้เสนอคณะกรรมการผังเมืองวินิจฉัย

8. <u>พระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522</u>

มาตรา 7 ให้รัฐมนตรีมีอำนาจออกกฎกระทรวงยกเว้น ผ่อนผัน หรือกำหนดเงื่อนไขในการปฏิบัติตามพระราชบัญญัตินี้ไม่ว่าทั้งหมด หรือบางส่วนเกี่ยวกับอาคาร ดังต่อไปนี้

โบราณสถาน วัดวาอาราม หรืออาคารต่าง ๆ ที่ใช้เพื่อการศาสนา ซึ่งมีกฎหมายควบคุมการก่อสร้างไว้แล้วโดยเฉพาะ

มาตรา 13 ในกรณีที่สมควรห้ามก่อสร้าง ดัดแปลง รื้อถอน เคลื่อนย้าย และใช้หรือเปลี่ยนการใช้อาคารชนิดใด หรือประเภทใดในบริเวณหนึ่งบริเวณใด แต่ยังไม่มีกฎกระทรวง หรือข้อบัญญัติท้องถิ่น กำหนดให้รัฐมนตรีโดยคำแนะนำของอธิบดีกรมโยธาธิการหรือเจ้าหน้าที่พนักงานท้องถิ่นแล้วแต่กรณี มีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษาห้ามการก่อสร้าง ดัดแปลง รื้อถอน หรือเคลื่อนย้าย และใช้หรือเปลี่ยนการใช้อาคารในบริเวณนั้นเป็นการชั่วคราวได้ และได้ดำเนินการออกกฎกระทรวง หรือข้อบัญญัติท้องถิ่นภายในหนึ่งปีนับตั้งแต่วันที่ประกาศนั้นมีผลใช้บังคับ

<u>หมวด 3 การก่อสร้าง ดัดแปลง รื้อถอน เคลื่อนย้าย และใช้หรือเปลี่ยนการใช้อาคาร</u>

มาตรา 22 ห้ามผู้ใดดัดแปลงอาคาร เว้นแต่เจ้าของอาคารจะได้รับใบอนุญาตจากเจ้าพนักงานท้องถิ่น

9. <u>พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2521</u>

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

มาตรา 6 ให้คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ มีอำนาจเรียกให้ ส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ และบุคคลอื่น ส่งเอกสารการสำรวจผลกระทบกระเทือนต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม และเอกสารหรือข้อมูลที่เกี่ยวข้องของโครงการและแผนงานมาพิจารณา ในการนี้อาจเรียกบุคคลที่เกี่ยวข้องมาชี้แจงด้วย หากเห็นว่าโครงการและแผนงานใด อาจทำให้เกิดผลเสียหายร้ายแรงต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม ให้เสนอมาตรการแก้ไขต่อคณะรัฐมนตรีต่อไป

มาตรา 17 ให้นายกรัฐมนตรี โดยคำแนะนำของคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ มีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษากำหนด

1) ประเภทและขนาดของโครงการหรือกิจการของส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ หรือเอกชน ที่ต้องมีรายงานเกี่ยวกับการศึกษา และมาตรการป้องกัน และแก้ไขผลกระทบกระเทือนต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมตั้งแต่ในระยะเตรียมงาน และต้องเสนอรายงานนั้นต่อสำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ เพื่อพิจารณาให้ความเห็นชอบที่จะดำเนินการ

2) มาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อม อันมิใช่เป็นเรื่องที่อยู่ในอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายของส่วนราชการใดโดยเฉพาะ

3) วิธีการที่ใช้ในการตรวจสอบคุณภาพสิ่งแวดล้อม

10. <u>พระราชบัญญัติที่ราชพัสดุ พ.ศ. 2518</u>

มาตรา 4 ที่ราชพัสดุ หมายความว่า อสังหาริมทรัพย์อันเป็นทรัพย์สินของแผ่นดินทุกชนิด

มาตรา 5 ให้กระทรวงการคลังเป็นผู้ถือกรรมสิทธิ์ที่ราชพัสดุ บรรดาที่ราชพัสดุ ที่กระทรวง ทบวง กรมใดได้มาโดยการเวนคืนหรือการแลกเปลี่ยน หรือโดยประการอื่น ให้กระทรวงการคลังเข้าถือกรรมสิทธิ์ในที่ราชพัสดุนั้น ทั้งนี้ยกเว้นที่ดินที่ได้มาโดยการเวนคืนตามกฎหมายว่าด้วยการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม

มาตรา 6 ให้มีคณะกรรมการคณะหนึ่ง เรียกว่า "คณะกรรมการราชพัสดุ" ประกอบด้วย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง เป็นประธาน ปลัดกระทรวงการคลัง เป็นรอง

ประธาน ปลัดกระทรวงกลาโหม ปลัดกระทรวงการเกษตรและสหกรณ์ ปลัดกระทรวงมหาดไทย ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ปลัดกระทรวงอุตสาหกรรม อธิบดีกรมที่ดิน ผู้อำนวยการสำนักผังเมือง เป็นกรรมการ อธิบดีกรมธนารักษ์ เป็นกรรมการและเลขานุการ และผู้อำนวยการกองรักษาที่หลวง กรมธนารักษ์ เป็นกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

ให้คณะกรรมการมีหน้าที่ในการกำหนดนโยบาย หลักเกณฑ์และวิธีการในการปกครองดูแล บำรุงรักษา ใช้และจัดหาประโยชน์ เกี่ยวกับที่ราชพัสดุ

มาตรา 11 บรรดาที่ราชพัสดุที่กระทรวง ทบวง กรม ได้มาโดยกฎหมายว่าด้วยการเวนคืนอสังหาริมทรัพย์ หรือโดยการแลกเปลี่ยนกรรมสิทธิ์กับเอกชน หรือโดยประการอื่นก่อนวันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับให้โอนมาเป็นของกระทรวงการคลัง

11. <u>กฎกระทรวง (พ.ศ.2519) ออกตามความในพระราชบัญญัติที่ราชพัสดุ พ.ศ. 2518</u>

<u>หมวด 2 การใช้ที่ราชพัสดุ</u>

ข้อ 13 ทวิ ในกรณีที่กระทรวง ทบวง กรมหรือองค์การปกครองท้องถิ่น ซึ่งได้รับอนุญาตจากกรมธนารักษ์ให้ใช้ที่ราชพัสดุ เพื่อประโยชน์ในทางราชการ ประสงค์จะเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์เป็นอย่างอื่นผิดไปจากที่ได้รับอนุญาต ให้ทำความตกลงกับกรมธนารักษ์ก่อน

ข้อ 14 ให้กระทรวง ทบวง กรมหรือองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งได้รับอนุญาตให้ใช้หรือครอบครองที่ราชพัสดุ ดูแลและบำรุงรักษาที่ราชพัสดุเสมอด้วยวิญญูชนจะพึงสงวนทรัพย์สินของตนเอง และจะต้องอนุญาตให้ผู้แทนของกรมธนารักษ์เข้าตรวจทรัพย์สินที่ได้รับอนุญาตให้ใช้หรือครอบครองเป็นครั้งคราวในเวลาและระยะอันสมควร

ในกรณีที่ปรากฏว่ากระทรวง ทบวง กรมหรือองค์การปกครองท้องถิ่นใดมิได้ดูแลบำรุงรักษาที่ราชพัสดุจนเป็นเหตุให้เห็นได้ว่าจะเกิดความเสียหายต่อที่ราชพัสดุนั้น ให้กรมธนารักษ์แจ้งให้ผู้ใช้หรือครอบครองที่ราชพัสดุจัดการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อบำรุงรักษาที่ราชพัสดุ ถ้าผู้ใช้หรือครอบครองที่ราชพัสดุดังกล่าวไม่จัดการโดยไม่มีเหตุผลอันสมควร กรมธนารักษ์จะ

เรียกที่ราชพัสดุนั้นคืนก็ได้

12. กฎกระทรวงฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525) ออกตามความในพระราชบัญญัติที่ราชพัสดุ พ.ศ. 2518

ข้อ 2 การโอนกรรมสิทธิ์ที่ราชพัสดุที่มิใช่ที่ดิน เป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดินที่ใช้เพื่อประโยชน์ของแผ่นดินโดยเฉพาะ จะกระทำได้แต่โดยการขาย การแลกเปลี่ยน หรือการให้และจะต้องได้รับอนุมัติจากคณะรัฐมนตรีก่อน

การให้ที่ราชพัสดุจะกระทำได้เฉพาะเพื่อการศาสนา การสาธารณประโยชน์อย่างอื่นหรือการโอนคืนให้แก่ผู้ยกให้

13. ประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 286 เรื่องควบคุมการใช้ที่ดิน (พ.ศ. 2515)

เพื่อควบคุมการจัดสรรที่ดินของเอกชนให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย เพื่อประโยชน์ของผู้ซื้อที่ดินจัดสรรและเพื่อผลประโยชน์ในทางเศรษฐกิจ สังคม ให้วางแผนผังโครงการหรือวิธีการในการจัดสรรที่ดินเป็นไปอย่างถูกต้องตามหลักวิชาการผังเมือง

14. ประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 295 เรื่องทางหลวง(พ.ศ. 2515)

ส่วนที่ 2 การควบคุม การรักษา การขยายและสงวนเขตทางหลวง

หมวด 1 การควบคุมทางหลวง

ข้อ 44 เมื่อมีความจำเป็นต้องควบคุมทางเข้าออกทางหลวง เพื่อให้การจราจรบนทางหลวง เป็นไปโดยรวดเร็วและสะดวก หรือเพื่อความปลอดภัย ในการจราจรบนทางหลวง ห้ามมิให้ผู้ใดดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งในที่ดินริมเขตทางหลวงทั้งสายหรือบางส่วน ดังต่อไปนี้

1) สร้างหรือดัดแปลงต่อเติมอาคารตามประเภท ชนิด หรือลักษณะที่กำหนดในกฎกระทรวงหรือสถานีบริการน้ำมัน หรือติดตั้งป้ายโฆษณาภายในระยะไม่เกิน 15 เมตรจากเขตทางหลวง

2) สร้างศูนย์การค้า สนามกีฬา สนามแข่งขัน โรงมหรสพ สถานพยาบาล สถานศึกษา หรือจัดให้มีตลาด ตลาดนัด งานออกร้าน หรือกิจการอื่นที่ทำให้ประชาชนชุมนุมกันเป็นจำนวนมาก ภายในระยะไม่เกิน 50 เมตรจากเขตทางหลวง

ทั้งนี้ เว้นแต่ได้รับอนุญาตเป็นหนังสือจากผู้อำนวยการทางหลวง หรือผู้ซึ่งได้รับมอบหมายจากผู้อำนวยการทางหลวง ในการอนุญาตผู้อำนวยการทางหลวงหรือผู้ซึ่งได้รับมอบหมายจากผู้อำนวยการทางหลวงจะกำหนดเงื่อนไขอย่างใดก็ได้

15. ประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497

หมวด 1 บทเบ็ดเสร็จทั่วไป

มาตรา 8 บรรดาที่ดินทั้งหลายอันเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน หรือเป็นทรัพย์สินของแผ่นดินนั้น ถ้าไม่มีกฎหมายกำหนดไว้เป็นอย่างอื่น ให้อธิบดีมีหน้าที่ดูแลรักษาดำเนินการคุ้มครองป้องกันได้ตามควรแก่กรณีอำนาจหน้าที่ดังว่านี้ รัฐมนตรีจะมอบหมายให้ทบวงการเมืองอื่นเป็นผู้ใช้ก็ได้

มาตรา 9 ภายใต้บังคับกฎหมายว่าด้วยการเหมืองแร่ และป่าไม้ ที่ดินของรัฐนั้นถ้ามิได้มีสิทธิครอบครอง หรือมิได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่แล้ว ห้ามมิให้บุคคลใด

1) เข้าไปยึดถือ ครอบครอง รวมตลอดถึงการก่อสร้างหรือเผาป่า

2) ทำด้วยประการใดเป็นการทำลาย หรือทำให้เสื่อมสภาพที่ดิน ที่ดินที่กรวด หรือที่ทราย ในบริเวณที่รัฐมนตรีประกาศหวงห้ามในราชกิจจานุเบกษา หรือ

3) ทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดเป็นอันตรายแก่ทรัพยากรในที่ดิน

หมวด 7 การกำหนดสิทธิในที่ดิน เพื่อการศาสนา

มาตรา 84 การได้มาซึ่งที่ดินของวัดวาอาราม วัดบาดหลวงโรมันคาธอลิค มูลนิธิเกี่ยวกับคริสตจักรหรือมัสยิดอิสลาม ต้องได้รับอนุญาตจากรัฐมนตรี และให้มาไม่เกิน 50 ไร่

มาตรา 85 ในกรณีที่นิติบุคคลได้มาซึ่งที่ดินเกินกำหนด ตามความในมาตรา

84 เมื่อประมวลกฎหมายนี้ได้ใช้บังคับแล้ว ให้นิติบุคคลดังกล่าวจัดการจำหน่ายภายใน 5 ปี ถ้าไม่จำหน่ายที่ดินภายในเวลาที่กำหนด ให้อธิบดีมีอำนาจจำหน่ายที่ดินนั้น และให้นำบทบัญญัติเรื่องบังคับการจำหน่ายที่ดินตามความในหมวด 3 มาใช้บังคับโดยอนุโลม

16. <u>พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535</u>

พระราชบัญญัติฉบับนี้ เป็นการปรับปรุงจากพระราชบัญญัติฉบับ พ.ศ. 2518 โดยมีเนื้อหาเพื่อป้องกันและยับยั้งปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อม อันสืบเนื่องมาจากการขยายตัวของประชากร การหลั่งไหลของประชากรเข้าสู่เมืองใหญ่ การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างไม่ถูกต้อง การเกิดมลพิษในเมืองจากการปล่อยปะละเลยของผู้ประกอบการอุตสาหกรรม เป็นต้น โดยกฎหมายฉบับนี้จะเป็นแนวทางการปรับปรุงสิ่งแวดล้อม ตรวจสอบ และประเมินผลการปฏิบัติงานเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมของส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจและเอกชน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย